

□ **Poppenspe(e)lpastiche, een nabootsing**

Onder de naam *Poppenspe(e)lpastiche* tonen wij een serie *kartonnen tafeltheaters* met een afbeelding die is gepasticheerd – nagebootst – van afbeeldingen en foto's uit de internationale collectie van het *Poppenspe(e)lmuseum*. In aanvulling op de onderwerpen die in deze 'pastichetheaters' aan de orde komen, exposeren wij prenten, posters, grafiek, tekeningen, figuren en foto's uit onze rijke poppentheaterverzameling.

Het idee van de Poppenspe(e)lpastiche ontstond toen museumdirecteur *Otto van der Mieden* een partij uit golfkarton gestanste en nog blanco theaters op de kop tikte. Ze hadden het model van een lage poppenkast. Otto keek wat hij met deze theaters kon doen. Een van de mogelijkheden was om ze alle volgens één ontwerp te laten bedrukken en ze dan in de museumwinkel aan te bieden. Bij de partij kartonnen theatertjes was een bedrukt exemplaar geleverd, maar was dat geschikt? Het was een ontwerp van dertien in een dozijn en het bovenstuk van het theater had de vorm van een onzinnige kroon, die ook nog voor het oog te zwaar was en vol tierelantijnen zat. Deze vormgeving voldeed niet aan de kwaliteitseisen die Otto stelde. Om er dan maar een curieus museumstuk van te maken, ging hij wat met het theatertje 'stoeien'. Hij plaatste een naar verhouding veel te grote handpop – een clownsfiguur uit het begin van de twintigste eeuw – diagonaal in de toneelopening en maakte het bovenstuk van het poppenkastje nog ridiculer door er een hedendaagse Jan Klaassenkop uit te laten steken.

□ **Kartonnen tafeltheatertjes**

Juist omdat het zo onwettelijk was – de combinatie van een weinig smaakvol bedrukt theatertje met een broze pop uit het begin van de vorige eeuw en een plastic Jan Klaassenfiguur uit de eenentwintigste eeuw – had het effect. Daarom besloot Otto het onwezenlijke als uitgangspunt te nemen. Hij zou zich niets aantrekken van de poppenkastvorm van de kartonnen theatertjes en ze allemaal verschillend laten uitvoeren.

Diverse poppentheatertradities en poppenspeltechnieken zouden aan bod moeten komen, zoals de *Chinese schimmen*, het *Malinese poppentheater* en de *Napolitaanse poppenkast met Pulcinella*. Dit past in de opzet van het museum, dat immers op een bijzondere manier de rijkdom en gevarieerdheid van het (volks)poppentheater en aanverwante kunsten onder de aandacht van de bezoekers wil brengen. Oude en nieuwe prenten, poppen, objecten en foto's uit de collectie konden als voorbeeld dienen voor de uitvoering van de pastichetheaters.

□ **Een spel van illusie en werkelijkheid**

Hiermee was het plan voor de Poppenspe(e)lpastiche geboren. Er volgde een beraadslaging met *Hetty Paërl*, die veel van de ontwerpen zou maken en uitvoeren. Ook Otto van der Mieden zelf voelde zich geïnspireerd en ging aan de slag. De kunst was om een tweedimensionale afbeelding na te bootsen op een driedimensionaal theater. Besloten werd de voorstelling dwars over de verschillende wanden, het fries (de bovenkant van het theatertje) en het decor te laten doorlopen. De nabootsing van de prenten zou zelfs zo ver moeten gaan dat als er personen op waren afgebeeld – publiek en een of meer poppenspelers – deze ook op de wanden of het decor van het pastichetheater zouden worden afgebeeld. Dit daagde de ontwerpers uit tot inventiviteit. Op zeker moment ontstond de behoefte om nog meer met de ruimte te spelen en uit de vlakke wanden van het theater plastische figuren naar voren te laten komen. Hiermee wordt de illusie gewekt dat deze figuren in de werkelijkheid treden; zo'n spel van illusie en werkelijkheid is eigen aan het theater.

□ Schilderen, borduren en collage

Hetty Paërl en Otto van der Mieden hebben bij hun ontwerpen verschillende technieken toegepast. Hetty heeft op elk theater een prent of een combinatie van prenten nageschilderd in acrylverf en soms zelfs geborduurd. De plastische figuren heeft zij in papiermaché of golfkarton uitgevoerd. Otto heeft gebruikgemaakt van digitale technieken om prenten uit te vergroten tot het gewenste formaat, ze af te drukken en als collage op de theaters aan te brengen.

Ontwerpen

De serie Poppenspe(e)lpastiche bestaat uit de volgende tafeltheatertjes:

1. ✦ Een absurditeit
 2. ✧ Papieren theater
 3. ✧ Ombres chinoises
 4. ✧ Javaans wayangspel 🎵
 5. ✧ Don Quichot en Meester Pedro
 6. ✧ La casa di Pulcinella 🎵
 7. ✧ Vietnamese watermarionetten
 8. ✧ Pinocchio
 9. ✧ Malinees poppentheater *
 10. ✦ Popjes op de plank
 11. ✦ Poppetje gezien, kastje dicht
 12. ✦ Groeten uit, groeten van
 13. ✦ Oud-Hollandse poppenkastscènes ** 🎵
 14. ✦ Een wulps Katrijn
 15. ✧ De poesjenellen
 16. ✦ Trek maar aan het touwtje
 17. ✦ Marche Funèbre
 18. ✧ Het leven van Jan Klaassen
 19. ✦ Een open boekje
 20. ✦ Smullen en smikkelen in de poppenkast
 21. ✦ Illusies in en rondom een tafeltheater
 22. ✦ Zelf eens proberen? ** 🎞
 23. ✧ Guignol en z'n lieve Madelon
 24. ✦ Bunraku op een kakemono
 25. ✦ Koning Ubu en zijn crapuul
 26. ✦ Vuurwerktheater 🎵 🎞
 27. ✧ Karaghiozis *
 28. ✦ Kasperl, knuppel, krokodil 🎞
 29. ✧ Hännaschen
 30. ✦ Dan heb je de poppen aan het dansen
 31. ✧ Pavakathakali
 32. ✦ Dupák en Doepak 🎞
 33. ✧ Clown met de brede oren
 34. ✦ Show 🎵
- ✦ Ontwerp: Otto van der Mieden
✧ Ontwerp: Hetty Paërl
* Theaters die aan de voor- en achterzijde beschilderd zijn
** Twee theatertjes
🎵 Theatertje met geluidsfragmenten
🎞 Theatertje met animatie

□ **E**xpositie en publieksinformatie

De theatertjes worden getoond op kisten die gemaakt zijn van berken-multiplex. Deze expositie-units zijn speciaal voor deze (reizende) tentoonstelling ontwikkeld.

Elk pastichetheater wordt begeleid door een korte, toelichtende tekst met een afbeelding die aansluit op het thema. De diverse onderwerpen worden tevens uitvoerig beschreven in zogenoemde *Poppenspe(e)lmuseumpamfletten* en in een geïllustreerde, informatieve brochure.

De teksten zijn geschreven door *Hetty Paërl* en *Otto van der Mieden*. Laatstgenoemde verzorgde de vormgeving van de tentoonstelling en het drukwerk. De tentoonstellingsteksten zijn ook in het *Duits* beschikbaar. Voorts zijn er posters, briefkaarten, twee *Poppenspe(e)lpastichespeurspellen* en ander, speciaal voor deze tentoonstelling ontwikkeld drukwerk.

Enkele geluidsfragmenten en een diavertoning met afbeeldingen van traditionele poppenkastscènes verlevendigen de expositie.

Educatie

De tentoonstelling richt zich zowel op kinderen als op volwassenen. De pastichetheatertjes – en de daarbij geëxposeerde afbeeldingen uit het heden en het verleden – geven een beeld van de enorme diversiteit van het aloude (volks)poppenspel. Op sommige theatertjes zijn plaatjes van werk van (hedendaagse) beeldend kunstenaars verwerkt, die met hún schepping weer met een knip-oog verwijzen naar traditionele poppenkastvormen. Bij deze pastichetheaters wordt twintigste- en eenentwintigste-eeuwse grafiek vertoond die verband houdt met het poppentheater. Zo biedt de tentoonstelling – door de grote verscheidenheid aan theatertjes en objecten – een aaneenschakeling van interessante ervaringen. Niet alleen het gevarieerde en traditionele volkspoppentheater wordt inzichtelijk gemaakt, maar ook wordt een link gelegd naar eigentijdse uitdrukkingvormen in de (theater)kunst. Het geëxposeerde beweegt zich zodoende tussen uitersten.

Er is werk te zien van onder anderen *Martha* en *Matthias Griebler* uit Oostenrijk (tekeningen), *Teun Hocks* (geënceneerde fotografie), *Michaël Ferron* (fotomanipulatie), de Zwitserse *Pipilotti Rist* (trekpop) en *Wouter van Riessen* (zeefdrukken).

□ **Z**elf eens proberen?

Een extra expositie-unit verschaft inleidende teksten over de behandelde onderwerpen. Voor het basis- en voortgezet onderwijs zijn educatieve *Poppenspe(e)lvraag-en-speurspellen* ontwikkeld. Houten of kartonnen poppenkastjes – uiteraard in dezelfde vorm als die van de Pastichetheatertjes – kunnen gelegenheid geven tot de activiteit *Zelf eens proberen?* Bezoekers van de expositie ontdekken zodoende spelenderwijs vijf vormen van poppenspel. Aan de orde komen *schaduwfiguren*, *marionetten* en het *hand-, stang- en stokpoppentheater*.

Van elke theatervorm zijn enkele karakteristieke poppen aanwezig die betrekking hebben op de poppenspeltechniek in kwestie.

□ 1. *Een absurditeit*

Poppenkasten zijn er in verschillende soorten en maten. Ze zijn vaak verplaatsbaar. Voor het spel met de traditionele *handpoppen* wordt meestal een meer dan manshoge kast van bijvoorbeeld karton, doek en latten gebruikt. Door dit omhulsel is de poppenspeler onzichtbaar voor het publiek. Gewoonlijk werkt de speler staande. Hij beweegt zijn poppenkastpoppen voor een toneelopening die in het bovenste deel van de voorwand zit. Bij andere theaters zit deze opening niet aan de voorzijde, maar verrijzen de figuren uit het open dak van de kast.

De breedte en diepte van de poppenkast zijn afhankelijk van het aantal spelers. Sommige poppenkasten – zoals een *tafeltheatertje* – zijn (uiteraard) laag; daarin wordt het spel zittend opgevoerd. Als de voorstelling ten einde is, kan de toneelopening worden gesloten met gordijntjes.

De handpoppenspeler gebruikt zijn vingers om de pop te laten bewegen. In de hals van de kop zit een gat. Daar steekt de speler de wijsvinger in. De duim gaat in het ene mouwtje, de pink – soms vergezeld van ring- en middelvinger – gaat in het andere. Aan de mouwtjes zitten meestal handjes. Een enkele keer bungelen er beentjes onder aan het jasje. De handpop heeft onder de kleertjes geen lijf. De knuist van de poppenspeler geeft de nodige vulling.

□ *De tronie van een clown*

De handpop die uit het veelkleurig bedrukte theatertje te voorschijn komt, is een clownsfiguur uit het begin van de vorige eeuw. In het plastic poppenhoofd dat uit het *timpaanvormige* bovenstuk van het theatertje steekt, kunnen we de tronie van de oud-Hollandse *Jan Klaassen* herkennen.

□ 2. *Papieren theater*

Het *papieren theater* is een vorm van miniatuurtheater, die in het Europa van de negentiende en de vroege twintigste eeuw zeer in trek was bij de gegoede burgerij. Er waren *bouwplaten* te koop van *theaters*, *decors* en *figuurtjes*. De onderdelen moesten worden uitgeknipt en aan elkaar worden geplakt. De papieren poppetjes werden gemonteerd op lange glijders. Zo kon men ze over het toneeltje heen en weer schuiven. De figuurtjes waren plat en hadden gewoonlijk geen beweegbare delen. Ze waren altijd met het

gezicht naar het publiek gewend, ook als dat niet in de situatie paste.

De spelers declameerden de teksten uit boekjes die speciaal voor het papieren theater in de handel werden gebracht.

Gordijnen

Dikwijls waren de speeltaksten ingekorte versies van populaire stukken die op dat moment in de echte schouwburg gespeeld werden. Bij de decorwisseling werd een *voorhang* neergelaten. Deze was, net als de rest van het theater, van bedrukt papier gemaakt en op karton geplakt.

De voorhang toonde meestal weelderig geplooid *gordijnen*, versierd met gouden franjes en kwasten. Zo had het publiek ook bij de scènewisselingen iets om naar te kijken.

Het getoonde pastichetheater is geïnspireerd op Duitse papieren theaterprenten die rond 1900 uitgegeven zijn door de firma's *C. Burckhardt* en *Gustav Kühn*. De kluchtfiguur die zijn tronie tussen de gordijnen door steekt, is de Franse *Polichinelle*. Zijn hoofd is geschilderd naar een illustratie van *Victor Coindre*, in *Théâtre des marionnettes* van *M. Duranty*, Paris (1880).

□ 3. *Ombres chinoises*

Anders dan de term suggereert, zijn de *ombres chinoises* (Chinese schimmen) een Europese vorm van *schimmenspel*. In de achttiende eeuw brachten reizigers uit China verhalen mee over lantaarns waarin schaduwfiguren bewogen door de opstijgende warmte van kaarsen. Chinoiserieën raakten in die tijd in Europa in de mode. Zo is de naam ‘*ombres chinoises*’ ontstaan. De platte, uit karton gesneden figuurtjes worden langs een strakgespannen wit doek bewogen. Tussen dit scherm en de speler brandt een kaars.

Publiek

Het publiek zit aan de andere kant van het scherm en ziet de figuren als *schaduwbeelden*. Als men de figuren pal tegen het doek drukt, geven zij een zwart silhouet als schaduwbeeld. Houdt men ze iets van het scherm af, dan worden de schaduwen waziger en ook groter.

In Parijs trad de schimmenspeler *Séraphin* (1747-1800) op. Hij had een eigen theater en was tot ver buiten Frankrijk bekend om zijn spel. Zijn repertoire werd door schimmenspelers in het buitenland overgenomen. Tot zijn bekendste stukken hoort *Le pont cassé* (*De gebroken brug*). Het liedje dat erin voorkomt, kennen we als ‘Alle eendjes zwemen in het water, falderalderiere ...’. Prentfabrikanten drukten de silhouetfiguren van *Séraphin* af op vellen papier en gaven deze uit als speelgoed. Er kwamen ook kant-en-klare tafeltheaters in de handel. Deze bestonden uit een lage houten doos met een schuifdeksel. In de doos zaten een tekstboekje, schimfiguren en een aantal decors.

□ *Chassinets*

De decors waren geschilderd op papier dat met lijnolie transparant was gemaakt. Ze moesten in een houten lijst, het *chassinets*, worden geplakt. Het *chassinets* werd aan een van de lange zijden van de doos rechtop in een gleuf geplaatst. Daarachter, op de bodem van de doos, kwam een brandende kaars of een olielampje. Zo kon men het schimmenspel in de huiskamer opvoeren.

Op het pastichetheater is een moment te zien uit het spel ‘De gebroken brug’. Het decor en de figuurtjes zijn overgenomen van oud-Hollandse prenten. Kenmerken van de Hollandse stijl zijn de eenvoud en de naïviteit. De ombouw is geschilderd naar een typisch Frans schimmentheater. Hier is de stijl veel zwieriger. Aan de onderkant is zelfs een orkestbak met *muzikanten* afgebeeld. De zijkanten en het fries doen recht aan de benaming ‘*ombres chinoises*’.

□ 4. *Javaans wayangspel*

Wayang kulit is een vorm van schimmen- en poppenspel die veel op Java wordt vertoond. De poppen zijn plat en van leer. Ze worden door de *dalang* (schimmen- en poppenspeler) tegen een wit doek bewogen. Tussen dit scherm en de *dalang* hangt een brandende lamp. Hierdoor ziet het publiek dat aan de andere kant van het scherm zit de figuren als zwart-bruinige schimmen; de vertoner zelf blijft voor hen onzichtbaar. Maar het is ook toegestaan dat er toeschouwers aan de ‘spelerskant’ van het scherm toekijken; zij zien de speler/*dalang* in levenden lijve, maar ook de wayangpoppen, die veelkleurig blijken te zijn.

Dalang

Onder het scherm ligt horizontaal de stam van een bananenplant. De *dalang* prikt hierin de poppen die niet in actie zijn, rechts (vanuit de *dalang* gezien) de goede partij en links de kwade. De *dalang* beweegt niet alleen alle poppen, maar spreekt ook alle rollen, ieder personage met een andere stem. Bovendien leidt hij het *gamelanorkest*, dat achter hem zit. De *dalang* zit met gekruiste benen op de grond. Tussen de tenen van zijn rechervoet houdt hij een hamertje – *cempala* genaamd – geklemd. Daarmee slaat hij tegen de wand van een houten kist, de *kotak wayang*, om het tempo van de muziek aan te geven. De kist is tevens de bewaarplaats van de wayangpoppen.

□ *Semar en zijn zonen*

Op het pastichetheater is de *dalang* afgebeeld alsof je hem aan de voorkant door het scherm heen kunt zien, wat in werkelijkheid dus niet het geval is. Hij hanteert twee poppen: in zijn rechterhand *prins Arjuna*, in de linker diens dienaar, de gedrochtelijke *Semar*. Semars mond kan bewegen. Achter zijn dikke achterwerk staan zijn beide, al even karikaturale zonen, *Petruk* en *Nala Gareng*. Semar en zijn zonen zijn de clowns – de *punakawan* – in de voorstelling. Naast Arjuna is een bladvormig rekwisiet, de *gunungan*, in de bananenstam geprikt. Deze fungeert aan het begin en eind van de voorstelling als ‘gordijn’, maar wordt ook tijdens het spel gebruikt als berg, bos, grot, water, wind of vuur. Op het driehoekige bovenstuk van het pastichetheater zijn *sawa’s* (natte rijstvelden met bevoeiing in terrassen) geschilderd onder een nachtelijke tropenhemel. Dit is een toespeling op de tijd en de duur van de voorstelling: van zonsondergang tot zonsopgang.

De Poppenspe(e)lpastiche is gemaakt naar een foto uit het boek *Verre vrienden van Jan Klaassen* van *Elisabeth den Otter*. Voor de *sawa* op het fries is als voorbeeld een foto van *Henri Cartier-Bresson* genomen die is afgedrukt in het fotoboek *The family of man*.

□ 5. *Don Quichot en Meester Pedro*

In het boek *Don Quichot* van Cervantes (1547-1616) komt een hoofdstuk voor waarin de ridder Don Quichot en zijn knecht *Sancho Panza* in een herberg een poppentheatervoorstelling bijwonen. De poppenspeler heet *Meester Pedro*. Hij heeft een jonge assistent die zorgt voor de muzikale begeleiding en de taak heeft het optreden aan te kondigen en toelichting te geven op het verhaal.

Het stuk gaat over *Melisendra*, de dochter van *Karel de Grote*. Zij is ontvoerd door de Moren en wordt gevangen gehouden in een kasteel. Haar echtgenoot, *Don Gaiferos*, weet haar te bevrijden. Samen slaan zij op de vlucht. De Moren ontdekken dit en zetten de achtervolging in. Onder het publiek is de spanning om te snijden.

Kartonnen figuren

Don Quichot laat zich zó door het spel meeslepen dat hij de gebeurtenissen op het poppentoneel aanziet voor werkelijkheid. Hij treedt naar voren en roept: “Nooit van z’n leven zal ik toestaan dat in mijn tegenwoordigheid een zo befaamde ridder en stoutmoedige minnaar als Don Gaiferos geweld wordt aangedaan. Stop, laag gespuis. Molesteer hem niet of je krijgt met mij te doen!” Hij voegt de daad bij het woord, trekt zijn sabel en hakt in op de poppen. Sommige slaat hij neer, andere onthoofd hij. Don Quichot zou ook Meester Pedro’s hoofd hebben afgeslagen als deze niet in elkaar gedoken was. “Stop, edelachtbare”, roept de poppenspeler. “Bedenk heer, dat dit geen echte Moren zijn die u ondersteboven gooit, vernielt en vermoordt, maar slechts kleine kartonnen figuren. Kijk uit, u ruïneert mij.”

□ *Dramatisch moment*

Het pastichetheater geeft het dramatische moment weer waarop Don Quichot zijn sabel heft naar de weerloze ‘poppen-Moor’ in zijn hand. Smekend verschijnt Meester Pedro boven zijn geruïneerde theater om de ridder van zijn daad af te brengen. De jonge theaterassistent duikt ineen en houdt zijn handen beschermend over zijn viool.

Op de linkerwand slaat Sancho Panza met open mond de verrichtingen van zijn meester gade. Op de rechterwand kijken de herbergier en zijn gasten nieuwsgierig en geamuseerd toe. Een oude vrouw vouwt haar handen voor een gebed, een angstig kind verbergt zich in haar schoot.

De pastiche is gemaakt naar een ets van *B. Picard*. De schildering is daarom in zwart-wit gehouden. In de penseelstreek is de lijnvoering van de etsnaald nagebootst. De ontwerper heeft zich in de razernij van Don Quichot verplaatst en het fries in repen gescheurd en met een steekwapen doorboord.

□ 6. *La casa di Pulcinella*

Pulcinella is een eeuwenoude schelmfiguur. Hij wordt zowel in menselijke als in poppengedaante opgevoerd. Doordat Italiaanse komedianten en poppenspelers veel rondtrokken, werd Pulcinella in heel Europa bekend. Hij werd zelfs zo populair dat er in verschillende landen ‘nakomelingen’ uit hem zijn ontstaan. *Jan Klaassen* is er een van. In tegenstelling tot zijn buitenlandse verwanten, die een bont kostuum dragen, gaat Pulcinella geheel in het *wit* gekleed.

Napolitaan

Opmerkelijk is dat de bovenste helft van zijn gezicht is bedekt met een *zwart halfmasker*. Pulcinella is een Napolitaan. In de poppenkast – *La casa di Pulcinella* (‘Het huis van Pulcinella’), zoals deze ter plaatse wel wordt genoemd – heeft Pulcinella dikwijls de *baai van Napels* met daarachter de *rokende Vesuvius* als decor. De wanden van de kast zijn van doek. In het midden zit een *spleet*, waardoor de poppenspeler naar binnen en naar buiten stapt, en omgekeerd.

Op het fries boven de toneelopening is vaak de naam *San Carlino* geschilderd, als verwijzing naar een nu niet meer bestaand volkstheater in Napels, waar befaamde Pulcinella-komedianten hebben opgetreden.

□ *Vecchio San Carlino*

Het pastichetheater draagt de naam *Vecchio San Carlino*. ‘Vecchio’ betekent ‘oud’. Pulcinella verschijnt door een rond gat in het fries. Dit terwijl de poppenspeler zich onder in de kast bevindt en door een spleet van het doek gluurt. In werkelijkheid kan dat natuurlijk niet, omdat je dan in de opening van het toneel zijn arm zou moeten zien.

□ *Ornamenten*

Op de wand rond het toneel zijn emblemen geschilderd, in navolging van de ornamenten op de poppenkast van een bekende hedendaagse Napolitaanse poppenspeler. Linksboven is het profiel van Pulcinella’s kop afgebeeld, dat de vorm heeft van de *maansikkel*; daaronder de *bezem* waarmee Pulcinella het stoepje schoonveegt, een symbolisch verdrijven van het kwaad. Het profiel rechtsboven is dat van de *agent*, een vast personage in de Napolitaanse poppenkast; daaronder zijn *geweer*. Onder de toneelopening prijkt Pulcinella’s *masker*. Door de gaten in de ogen van dit masker kan de poppenspeler – vanuit zijn verborgenheid – de reacties van het publiek waarnemen.

Het voorbeeld voor deze pastiche was een foto die Otto van der Mieden heeft gemaakt van de poppenkast van de Napolitaanse poppenspeler *Bruno Leone*. De man die door de spleet in het doek kijkt, is een andere poppenspeler. Hij is nageschilderd van een foto in het boek *Il Segreto di Pulcinella* van *Andrea Mascara*.

□ 7. Vietnamese watermarionetten

Met zijn *watermarionetten* heeft Vietnam een poppenspeltraditie die uniek is in de wereld. Het 'podium' van de poppen is het wateroppervlak van een echte *vijver*. Een vereiste is dat het water *troebel* is, want het publiek langs de kant van de vijver mag niet zien hoe de marionetten worden gemanipuleerd. Deze drijven op het water. Ze zijn aan de onderkant vastgezet op meterslange, horizontaal gehouden stokken, die onder water onzichtbaar naar de spelers leiden. De spelers zelf staan tot aan hun heupen in het water. Ze zijn verscholen achter een breed franjegordijn of achter bamboejaloezieën.

Het theater heeft de vorm van een *pagode*. Om de poppen te manipuleren, zit binnenin een mechaniek voor de beweging. De koordjes daarvan worden via een stok naar de speler geleid.

Spectaculaire act

Een opvoering is als een sprookje: een spectaculaire act met vuurspuwende draken, een dans van vuurvogels, feeën, leeuwen en eenhoorns die om een zijden bal vechten, een koning op een boottocht; ook komen er alledaagse gebeurtenissen in voor, zoals de visvangst, de rijstooft en landbewerking met ploegen die door buffels worden getrokken. Naast deze acts staan legendes en historische zeeslagen op het repertoire. De teksten worden gedeclameerd of gezongen, niet door de poppenspelers zelf, maar door een aparte groep artiesten, die opzij van het theater zitten. Muzikanten met percussie-instrumenten zorgen voor de begeleiding.

□ Teu

De presentator van de voorstelling is de pop *Teu*. Tussen de scènes levert hij commentaar. Zijn ronde gezicht staat op lachen. Hij is een grappenmaker. Zijn haar is verdeeld in twee staartjes. Onder zijn bolle buik hangt een lendendoek, zijn bovenlijf wordt slechts door een mouwloos jasje bedekt.

Op het pastichetheater is het element water sterk benadrukt. Door de beweging van de marionetten raakt het oppervlak in beroering: hier een rimpeling, daar golven met koppen waaruit schuimvlokken opspatten. Teu bevindt zich vooraan in het water en wijst naar een tafereel van ploegende boeren met buffels en vrouwen die rijst oogsten. De spelers zijn onzichtbaar achter het bamboegordijn. De pagode is alleen schematisch weergegeven. Het dak heeft hoeken met karakteristieke omhooglopende punten.

Voor de pastiche is gebruikgemaakt van illustraties uit *Verre vrienden van Jan Klaassen* van *Elisabeth den Otter* en van ansichtkaarten die zijn uitgegeven door het *Thang Long Water Puppet Theatre* uit Hanoi.

□ 8. *Pinocchio*

Pinocchio, de houten *marionet* die na vele avonturen een echte jongen wordt, is een creatie van de Italiaanse schrijver *Carlo Collodi* (1826-1890). Het begon ermee dat Collodi een feuilleton moest maken voor een tijdschrift voor kinderen. De eerste aflevering van *Het verhaal van een pop* verscheen in 1881. Twee jaar later bundelde zijn uitgever de verhalen tot een boek. Hiermee was Collodi's naam gevestigd; zijn boek is in tweehonderd talen verschenen. Tal van illustratoren hebben hun fantasie

op de figuur *Pinocchio* losgelaten. Maar toen *Walt Disney* in 1940 zijn beroemde tekenfilm maakte, werd de *Pinocchio* die hij had ontworpen het bekendst bij het grote publiek. Dat is een beetje jammer, want er zijn illustratoren die de hier en daar ietwat sinistere sfeer van het boek sterker hebben weergegeven en het houten van *Pinocchio* beter hebben getroffen. Bijvoorbeeld *Carlo Chiostro* met zijn houtsnedes in een boekuitgave van 1904.

Carlo Chiostro

Bij dit pastichetheater is uitgegaan van de illustraties van *Chiostro*. De ontwerper heeft de vrijheid genomen om de figuur van *Pinocchio* geheel of gedeeltelijk uit het platte vlak naar buiten te laten treden om daarmee de overgang van *Pinocchio* naar een echte jongen te verbeelden. Op de linkerwand ontsnapt *Pinocchio* aan zijn maker *Gepetto*, een krasse grijsaard die door de jongens uit de buurt *Vlaskop* wordt genoemd vanwege zijn gele pruik. Aan de voorkant – op de nok van het fries – zit de *Sprekende Krekkel*, het geweten van *Pinocchio*. *Pinocchio* wil niet naar hem luisteren en gooit een houten hamer naar zijn kop.

□ *Marionettentheater*

Een van *Pinocchio*'s wandaden is dat hij zijn abc-boek verkoopt om een marionetten-theater te kunnen bezoeken. Op het toneel dansen *Harlekijn* en enkele andere poppen. Zij ontdekken *Pinocchio* tussen het publiek en nodigen hem uit op het podium te komen en mee te dansen. Deze episode wordt bij het pastichetheater met echte *marionettes* verbeeld. *Pinocchio* laat zich door anderen steeds op het slechte pad brengen. Gelukkig is er een fee die over hem waakt. Het is *Het meisje met het turquoise haar*. Als *Pinocchio* haar leugens vertelt, krijgt hij een *lange neus*.

Op de rechterwand van het theater heeft *Pinocchio*, nadat hij zich door verkeerde vriendjes heeft laten verleiden om mee te gaan naar het *Land-van-niks-dan-pret*, lange oren gekregen. Hij schaamt zich zo dat hij ze met een hoge muts bedekt. Als *Pinocchio* door schade en schande wijs is geworden en heeft geleerd naar zijn geweten te luisteren, wordt hij een echte jongen.

Op de laatste prent van *Chiostro* kijkt *Pinocchio* met vader *Gepetto* naar de pop die hij eens was. Bij het pastichetheater is van de *Pinocchio* en de *Gepetto* van deze illustratie een vrijstaande plastic gemaakt.

De pastiches zijn geïnspireerd op een Nederlandse publicatie in een vertaling van *Hans Andreus* die in 1983 is verschenen bij uitgeverij *Loeb* in Amsterdam.

□ 9. *M*alinees poppentheater

In West-Afrika treden poppen op in een feest dat jaarlijks wordt georganiseerd door een jongerengenootschap van een stadswijk of een dorp. Dit poppenspel is een onderdeel van totaaltheater dat ook muziek, zang, dans en maskerspel omvat. De (stok)poppen worden bediend door twee of drie poppenspelers. Zij bevinden zich binnen in een grote, geheel met kleurige doeken beklede ‘poppenkast’, die tegelijk het lijf voorstelt van *Sigi*, de wilde buffel. *Sigi* speelt een belangrijke rol tijdens het maskerfeest van de Bamana in het dorp

Kirango (Mali). Grote stokpoppen en maskers wisselen elkaar tijdens de viering af met tromgeroffel, zang en dans. Als *Sigi* opkomt, gaat er een golf van ontzag door het publiek. Zijn meer dan levensgrote houten kop komt aan een zijkant van de kast te voorschijn. Op *Sigi*’s schedel zitten een aap en twee uit een nap drinkende vogels.

Sigi

Sigi’s kop wordt door middel van een stok bewogen. Dit is de taak van de voorste poppenspeler in de kast. De poppen steken aan de bovenkant van de kast door gaten in het doek naar buiten. Zij zitten als het ware op de rug van *Sigi* en verbeelden vissers in een prauw, een boer met een hak, vrouwen die gierst stampen, een krokodil en de watergeest Faro, die de schepper is van de mens. Haar gele huidskleur symboliseert de vrouwelijke schoonheid, haar glazen ogen zijn een teken van haar mythische karakter, haar wilde haren duiden op haar verblijf in het water.

□ *M*ythisch

Ook *Sigi* is mythisch: hij verbeeldt de kracht van de traditie en vruchtbaarheid. De poppenspelers bedienen de poppen terwijl ze tegelijk de hele poppenkast (dus *Sigi*) laten rondansen. Niemand mag zien dat de poppen door mensen worden bewogen. Daarom staan er rondom de kast oudere mannen die ervoor zorgen dat de bekleding altijd de grond raakt.

Bij het pastichetheater zijn zowel de poppenspelers als het inwendige van de kast – met het frame van bamboestokken – zichtbaar door de openingen aan de voor- en achterzijde. Voor het ontwerp is gebruikgemaakt van foto’s en tekstinformatie uit *Verre vrienden van Jan Klaassen* van *Elisabeth den Otter* en *Sogo Bo* van *Elisabeth den Otter* en *Mamadou Kéïta*.

□ 10. *Popjes op de plank*

De *popjes op de plank*, waarvan de Franse benaming *marionnettes à la planchette* is, zijn figuurtjes waarbij door de borst een horizontaal koord loopt. Het ene uiteinde van het koord is vastgemaakt aan een paaltje, het andere uiteinde is om de knie van de poppenspeler geknoopt. Deze is tegelijkertijd muzikant. Hij bespeelt een doedelzak, draailier, draaiorgeltje, fluit, trekzak of trommel. Op de maat van de muziek beweegt de speler zijn been. Dan gaan de poppetjes aan het dansen. De getoonde afbeelding is afkomstig van een

Franse reclameprent voor garens uit het begin van de twintigste eeuw:
Fil aux Pantins.

Amuseur public

De dansende marionettes stellen *Polichinelle* en een bekoorlijk meisje voor. Polichinelle is een Franse kluchtfiguur die verwant is aan de oud-Hollandse *Jan Klaassen*. Kenmerkend voor Polichinelle zijn de bulten aan de voor- en achterzijde van zijn lijf, de bonte kleuren van zijn kostuum en de driekantige steek met het hoge middenstuk.

De planchettespeler (een *amuseur public*) kan nog andere personages aan het koordje laten dansen: een *ridder*, een *duivel* en een *rechter*. Op de achtergrond bevinden zich ingepakte figuren die al aan het kortste eind hebben getrokken of die wachten op hun beurt om de toeschouwers te vermaken.

De ontwerper heeft de verschillende dieptes van het kartonnen theater gebruikt voor een optisch spel, waarbij het lijkt alsof de planchettespeler uit de achtergrond naar voren stapt.

□ 11. *Poppetje gezien, kastje dicht*

De uitdrukking *Poppetje gezien, kastje dicht* wordt gebruikt als men iets maar eventjes wil laten zien, om het vervolgens weer snel weg te stoppen. Dit zei de *kijkkastman* als hij, na een vertoning op de kermis, zijn kijkkast dichtdeed. Hij behoorde in de achttiende en negentiende eeuw tot de rondtrekkende straatartiesten en verdiende met de kijkkast oftewel *rarekiek* zijn brood. Een rarekiek was een kast waarin een kleine ronde opening was gemaakt. Tegen betaling kon men door dit gat een blik naar binnen werpen. Men zag dan een tafereel van platte figuurtjes tussen verschillende achter elkaar geplaatste coulissen, met een sterke dieptewerking. Het tableau stelde een landschap voor, een stadsgezicht of een paleiszaal. Vaak werden historische gebeurtenissen uitgebeeld. Je kunt het beschouwen als een voorloper van de televisie, de computer en de gameboy.

Beeldbuis

Kijk nu eens op een avondwandeling door de ramen van de huizen naar binnen en aanschouw hoe hele gezinnen uitgezakt op de canapé naar de beeldbuis staren. Illustrator *Peter Vos* zag de televisie als een soort poppenkast en maakte er een humoristische tekening van.

Pa, moe en hun jonge spruit kijken met de duim in de mond naar wat het 'poppentoneel' te bieden heeft. Poeslief houdt hun gezelschap.

De poppenkast heeft het normale hoge model. Hij is voorzien van het gebruikelijke fries (puntdakje) en heeft gordijntjes. Maar de toneelopening heeft de vorm van een televisiescherm en is bovendien wit, hetgeen het koude beeldbuislicht suggereert. De ontwerper van het pastichetheater nam deze tekening als uitgangspunt.

□ *Vervreemdend effect*

Op het plaatje van Peter Vos zijn de poppenkast en het publiek van opzij getekend. In vergroting overgebracht op het kartonnen theatertje geeft dat een vervreemdend effect, want je verwacht het toneeltje in het midden. In de toneelopening die Peter Vos leeg had gelaten, heeft de ontwerper de hele prent van Vos in verkleinde vorm geplakt. Dit proces heeft hij enkele keren herhaald om een Droste-effect te bereiken.

Ook binnen in het pastichetheater komt het poppenkastje enkele malen in verkleinde vorm terug, nu volgens de lijnen van het perspectief. Dit is een verwijzing naar de ouderwetse kijkkast of rarekiek.

□ 12. Groeten uit, groeten van

Over de hele wereld verschijnen er (*post*)zegels en *briefkaarten*. Oorspronkelijk stonden brieven en andere poststukken onder de bescherming van een koning of een koningin. Op de postzegel was vaak de beeltenis van het staatshoofd te zien. Deze afbeelding diende tegelijkertijd als bescherming tegen vervalsing. Je zou kunnen zeggen dat een postzegel een kwitantie is waarop vermeld wordt hoeveel daarvoor betaald is. Naast de gewone frankeerzegels verschijnen er bijzondere exemplaren. Ze dragen bij tot of vestigen de aandacht op bepaalde thema's en gebeurtenissen, zoals jubilea en feestelijkheden die van nationale betekenis zijn.

Vooraf in deze en de vorige eeuw is de vormgeving van de postzegel zeer belangrijk geworden. Grafici krijgen welhaast de vrije hand voor hun ontwerp – een schilderij, tekening of collage – dat effectief moet zijn op de vierkante centimeter. Wat hierbij opvalt, is dat de naam van het land en de waarde aanduiding minder in het oog springen.

In verschillende landen zijn postzegels uitgebracht met de beeltenis van een bekend personage uit de poppenkast. Het zegt iets over de populariteit van deze theatervorm. *Mr Punch* (de Engelse Jan Klaassen) spant wat dat betreft de kroon. Op een serie zegels uit 1991, waarvan er een het portret van Punch toont, is de naam van het land geheel wegge laten. Rechtsboven in de postzegel is – in goud – de beeltenis van koningin Elisabeth te zien. En zo weten we dat het een zegel uit het Verenigd Koninkrijk is.

□ Een filatelistisch eerbetoon

Ondanks het feit dat velen gebruikmaken van fax en e-mail, hoeven we niet bang te zijn dat postzegels gedoemd zijn te verdwijnen. Met frankeermachines, poststempels en zegels die via de computer uit te printen zijn, houden de postbedrijven en instellingen ons van hun activiteiten, festivals en dergelijke op de hoogte. Op veel zegels zien we afbeeldingen van personen uit het verre of nabije verleden, die onder vaak hachelijke omstandigheden de overwinning bevochten. In de nationale poppenkasten treffen we eveneens 'veroveraars' aan. Figuren die de verpersoonlijking zijn van ondeugden en machtsvertoon.

Door middel van tientallen na 1970 verschenen (*post*)zegels brengen wij aan enkele poppenkasthelden en vormen van poppenspel een filatelistisch eerbetoon. Er zijn plakplaatjes tussen gevoegd; kenners onder u mogen uitzoeken welke dat zijn. Op het pastichetheater hebben wij er een collage van gemaakt.

Deze bevat afbeeldingen uit:

- België, met onder andere de stangpop Tchantchès uit Luik en de Brusselse Woltje.
- Duitsland, met commedia-dell'arte-figuren.
- Engeland, met Mr Punch, zijn vrouw Judy en hun trawanten.
- Frankrijk, met de handpop Guignol en zijn geestelijke vader Laurent Mourguet, en met de schoenlapper Gnafron en diverse marionetten.
- Hongarije, met Vitéz László, een braadpan en de Dood.
- Indonesië, met het wayangspel.
- Japan, met bunraku.
- Nederland, met Bert en Ernie uit Sesamstraat.
- Oostenrijk en de voormalige DDR, met Kasperl.
- Rusland, met diverse poppenspeltechnieken.
- Turks- en Caicoseilanden, met Pinocchio.
- Turkije, met de twee schimfiguren Karagöz en Hacivat.
- Voormalig Tsjechoslowakije, met stangpoppen en marionetten.

Op het decortje van het pastichetheater is een reproductie aangebracht van een werk uit 1994 van *Teun Hocks*. Hij heeft een foto van zichzelf gemaakt terwijl hij twee handpoppen bespeelt: een postbode en een kok; ze zijn duidelijk zijn evenbeeld. Deze foto heeft hij laten verbleken en met olieverf ingeschilderd.

□ 13. Oud-Hollandse poppenkastscènes

De poppenkastscènes met *Jan Klaassen*, *Katrijn* en de *baby*, met de *generaal*, met de *beul* en zijn galg en Jan met de *Dood* zijn eeuwenoud. Zij behoren tot een internationaal repertoire. Het spel wordt met *handpoppen* gespeeld. Per land zijn er kleine variaties. Zo is de *Dood* als ‘strekhal’ typisch Nederlands. Hij wordt de *Dood van Pierlala* genoemd. Pierlala is een *stokpop* en dus uitermate geschikt voor het spelletje van rijzen en dalen. Jan Klaassen, de hoofdfiguur van de Nederlandse volkspoppenkast, is vermoedelijk in de tweede helft van de zeventiende eeuw ontstaan. Hij vertoont verwantschap met de Franse *Polichinelle*, *Mr Punch* uit Engeland en de Duitse *Kasperl*. De stamvader van deze onverbeterlijke potsnmakers is de Italiaanse *Pulcinella*.

In de achttiende, negentiende en de eerste decennia van de twintigste eeuw werd het Jan Klaassenspel ook met *marionetten* uitgevoerd. De poppenkast was voor arme mensen, het marionettentheater voor de rijke. Marionetten bewegen zich – omdat ze aan *draden* hangen – veel trager dan handpoppen. Ze kunnen ook geen fikse klappen uitdelen. Maar ze hebben wel weer andere mogelijkheden: ze kunnen bijvoorbeeld door de lucht vliegen, en sommige marionetten zijn erop gemaakt om spectaculaire trucs uit te voeren. Dat gebeurde dan ook in het Jan Klaassenspel voor marionetten, zoals te lezen is in *Doopeel van Jan Claeszen – Kroniek van het traditionele poppenspel in Nederland* (1969) van de poppentheaterauteur *Wim Meilink*. In dit boek geeft Meilink een schets van het gangbare negentiende-eeuwse marionettenprogramma. Deze schets heeft hij opgetekend uit de mond van Louis Verhoeven, de zoon van de Amsterdamse Jan Klaassenspeler A. Verhoeven sr. (†1898). Van iets latere tijd is *Janus Cabalt* (1869-1935). Ook hij bracht Jan Klaassen tot leven in de poppenkast én het marionettentheater.

□ Attributen

In de volkspoppenkast worden vaste attributen gehanteerd, zoals de *knuppel* en de *koekenpan*. Op het kleine toneeltje van de poppenkast zijn de meeste attributen veel te groot in verhouding tot de poppen, maar sommige juist weer veel te klein, zoals het *galgje*. Dit draagt sterk bij aan het slapstickkarakter van het spel. Het hanteren van de stok varieert van een ritmisch bewerken van het achterhoofd van de tegenstander tot het prikken in diens buik. Als de vijand is verslagen en slap over de speelplank ligt, laat de overwinnaar zijn knuppel over diens nek rollen.

Is de poppenspeler nou wreed? Welnee, het is meer een praktische kwestie. De speler van de straatpoppenkast moet publiek zien te werven uit de voorbijgangers; de stukjes moeten dus kort en vol actie zijn. Soortgelijke voorstellingen worden ook vandaag de dag nog gegeven in het Europese volkspoppentheater.

□ Tafereeltjes uit het Jan Klaassenspel

De vertoonde poppenkastscènes met de handpoppen zijn geschilderd door *Hetty Paërl*. Ze zijn afgebeeld op een door het Poppenspe(e)lmuseum uitgegeven poster. Deze affiche is gemaakt naar twaalf panelen, waarvan er negen in het Amsterdamse theater *Pantijn* hingen, dat oorspronkelijk door *Wim Kerkhove* werd bespeeld. Hij was van 1981 tot 2000 de poppenspeler van de Dam.

De schets van Louis Verhoeven, de marionetten van Cabalt en een videofilm uit 1986 van het Theater Instituut Nederland waarop Feike Boschma en Wim Kerkhove de poppen van Cabalt bespelen, hebben Hetty Paërl geïnspireerd tot het maken van een *strip* over Jan Klaassen als marionet. Ook deze is als poster uitgebracht.

De met acrylverf beschilderde houten kunstwerken en de op papier geschilderde marionettenscènes behoren tot de collectie van het museum.

□ 14. *Een wulpse Katrijn*

Poppenspel en erotiek, kun je dat associëren met *Jan Klaassen* en de *lat* die hij vasthoudt? Let eens op de manier waarop Jan dit attriboot tussen beide handjes klemt, zodat het als een stijve *fallus* omhoogstaat. ‘Ach nee,’ zal men zeggen, ‘dat komt alleen door de hand van de speler. Die moet – door het lappenlijf van de pop heen – de *stok* immers stevig kunnen vasthouden om ermee te meppen; dan krijg je vanzelf die stand. De stok van Jan is een wapen; het gaat te ver om daar iets seksueels achter te zoeken.’ Zou het?

Het Jan Klaassenspel zit, zoals zo veel volksgebruiken, vol symboliek! O ondeugende inval van gedachten, men kan zeggen dat én Jan Klaassen én de poppenspeler én de ‘vrouwtjes’ hun publiek met vaardigheid weten te bespelen.

Knuppel

Jan Klaassen stamt af van de Italiaanse *Pulcinella*, een *clownsfiguur* uit de *commedia dell’arte*. In de tijd van ontstaan, in het midden van de zestiende eeuw, droegen deze clownfiguren een overdreven grote voorgebonden fallus. Later is die verdwenen, maar er kwam een stok of *knuppel* voor in de plaats.

Wat ligt meer voor de hand dan dat er, behalve geslagen, ook obscene gebaren mee werden gemaakt? Verschillende komische figuren van de *commedia dell’arte* kregen ook een vaste plaats in het poppentheater.

□ *Alleen voor mannen*

De poppenkast was vroeger echt volkstheater. In aanmerking genomen dat het theater zich in die tijd voornamelijk op volwassenen richtte, mag men aannemen dat het er daar allerm minst kuis aan toeging. *Goethe* (schepper van de *Faust*) zag een poppenspel in Napels en schreef: ‘Het poppentheater van *Pulcinella* heeft zo’n reputatie, dat niemand zich er in goed gezelschap op beroept daar geweest te zijn ... het wordt alleen door mannen bezocht.’

Illustrator *Ad Swier* tekende in de jaren zeventig van de twintigste eeuw een wulpse *Katrijn* en een Jan Klaassenfiguur die neigen naar dubbelzinnigheid. Onze Jan weet als *handpop* zijn publiek behendig te bespelen. De rollen worden nu echter omgedraaid. Jan Klaassen bekijkt het leven van twee kanten en ... nodigt met een vinger tot daden uit.

□ 15. De poesjenellen

Poesjenel is de benaming voor de traditionele Antwerpse *stangpop*. Het woord is afgeleid van Pulcinella, een belangrijke kluchtfiguur uit de commedia dell'arte. De theaters waren/zijn gevestigd in kelders in de volkswijken, vandaar de benaming *poesjenellenkelder* of kortweg *de Poesje*. Het poesjenellenspel had zijn bloeitijd in de negentiende eeuw, maar trekt ook tegenwoordig nog veel publiek. De poppen worden van bovenaf bewogen; de koppen, armen en benen zijn van hout, het lijf van opgevulde stof. Ze zijn erg zwaar en hangen dan ook aan een stang, waarvan het ene eind is vastgehaakt aan de kop en het andere eind is omgebogen tot een handvat voor de speler. Een tweede stang is bevestigd aan de rechterpols van de pop en dient om de rechterarm te bewegen.

Akketatje

Wanneer er gevochten wordt, en dat gebeurt geregeld op het poesjenellentoneel, komen de hoofdpersonen in het spel – *de Voddebalen* – het toneel op met een flinke knuppel, die met een lus van touw aan hun rechterpols is bevestigd. Als ze de vijand een *akketatje* (opdoffer) willen geven, maken ze een maaiende armbeweging. De knuppel zwaait wijd uit en raakt de vijand met een luide klap. Het toneel van de Poesje is ongeveer een meter hoog en een meter of twee breed. Er zijn drie paar houten zijschermen (de zogenoemde *schuifkens*) en een achterscherm; alle schermen zijn aan beide kanten beschilderd. Men kan er een 'changement à vue' mee uitvoeren. De poppenspelers, vijf of zes in getal, draaien dan bij open doek bij het woord 'hop' gelijktijdig de schermen om. Bij het hanteren van de poppen leunen de spelers met hun linkerarm op de bovenrand van het scherm. Twee à drie spelers spreken voor alle personages.

□ Voddebalen

De Voddebalen zijn gekleed in werkmanskiel; ze zijn de lievelingen van het publiek, dat vroeger voor een groot deel uit armelui bestond. Hun aanvoerder is *de Neus*. De anderen zijn *de Schele*, *de Grijze*, *de Kop*, *de Bult* en *Peeke Roelants*. Ze zeggen wat hun voor de mond komt, voor de hoge adel hebben zij niet de minste eerbied. Hun conversatie is doorspekt met vieze woorden en dubbelzinnigheden. In een gesprek met de koning zegt De Neus: "Potje schijt, sire, ze liege." De Kop: "Pappeur, potje schijt genadige keutel, ze zolle hunnen kak inhauwen."

Bij de gevechten rollen er koppen en vallen er veel doden. Ze vormen een hele berg op het toneel. Dat is meteen een manier om een eind aan de voorstelling te maken. Een van de successtukken is *De leeuw van Vlaanderen*, "groot historiek drama met zang in zes scheufkes" (schuifkens – hier in de betekenis van scènes). Daarin wordt hevig gevochten tegen de Fransen. De Neus maakt een abrupt einde aan de voorstelling door te roepen "Dor z' allemol doet zen, kunnen de twee ander scheufkes ni gespeuld weure. Ik gon ekik is pisse, 'k gon ekik is kakke!" En hij gaat schielijk af. Maar ook het publiek zelf is rap en grof van tong. Als de spelers tijdens het spel de zware poppen te veel laten zakken, roept men: "Der zit er weer een te kakke."

□ Verbodsbepalingen

De toeschouwers van zo'n spektakelstuk kregen een programma uitgereikt. Behalve het te spelen repertoire vermeldde het *Allergemeene slikingen* ('verbodsbepalingen'), zoals: "Die ajuin, artsoep, sterken djim, of diergelakke lekkernijen gegeten hebben, worden verzocht niet te veul te zuchten. Buiten de stoof en de lamp, de Neus en de Schele, is het niet toegelaten hier te stinken."

Als voorbeeld voor het pastichetheater is een vergeelde ansichtkaart uit het begin van de vorige eeuw genomen met een foto van de Poesje uit de Repenstraat in Antwerpen. Het publiek is getekend naar een illustratie in *Le Tour du Monde* uit 1882.

□ 16. *Trek* maar aan het touwtje

Het spelen met *trekpoppen* was vooral in de negentiende eeuw bij kinderen zeer in zwang. De pop kon van hout of stof zijn, maar bekender zijn de uitvoeringen van papier. Ze waren vaak verkrijgbaar in de vorm van een *centsprent*: een volks- of kinderprent die rond 1800 in omloop was. De centsprent is genoemd naar de prijs die men er toen voor moest betalen. De platte speelgoedpop heeft scharnierende ledematen die gaan bewegen als men aan een touwtje onder aan het lijfje trekt. De beweging is tamelijk stuurloos en eenvormig; de armen en benen bewegen alleen zijwaarts en tegelijk. De uitvoeringen van papier – gemaakt via kopergravure of lithografie – bestaan uit losse onderdelen van de figuur: hoofd, armen, boven- en onderbenen en de torso. De delen kon men uitknippen en zo nodig inkleuren. Meestal waren de vellen echter vooraf al ingekleurd; handmatig via kartonnen sjablonen, of machinaal.

Trekpoppen

Sommige trekpoppenprenten zagen er extra fraai uit. Ze waren meestal duurder; de afgebeelde figuren droegen kleding die wel van goud leek. Deze goudkleur werd bereikt door het opbrengen van goudbrons, een mengsel van tin en zwavel, of een poeder van koperlegeringen vermengd met Arabische gom.

□ *Commedia dell'arte*

De trekpoppen stellen vaak *commedia-dell'arte*-figuren voor, zoals *Pierrot*, *Harlequin* en *Polichinelle*. Bekende Franse uitgeverijen van de *pantins* waren *Imageries Réunies de Jarville-Nancy* en *Imagerie Pellerin d'Épinal*. In Duitsland kwamen prenten met *Hampel-männer* uit van de bekende papieren-theatervellen-uitgeverij *J.F. Schreiber* te Esslingen. De Engelse benaming voor de trekpop is *jumping jack*.

□ *Polichinelle*

Polichinelle is in de zeventiende eeuw ontstaan uit *Pulcinella*, die door Italiaanse komedianten naar Frankrijk was gebracht. *Polichinelle's* kostuum is veelkleurig en Frans elegant. Zijn hoofd is getooid met een driekantige steek. Hij heeft een naar voren stekende kin en een haakneus, een hoge bult en een enorme buik. *Polichinelle* was niet alleen een komische figuur op het toneel – vaak in gezelschap van *Harlequin* en *Pierrot* – hij was tevens de hoofdfiguur van het Franse poppentheater.

In de negentiende eeuw werd hij in het poppentheater opzijgeschoven door de veel eenvoudigere *Guignol*. In het laatste decennium van de twintigste eeuw is *Polichinelle* echter herrezen in de Parijse volkspoppenkast.

□ 17. *Marche Funèbre*

Hemel, o Heer, help, ik ben dood! Dit zijn de kreten die *Mr Punch* (de Engelse *Jan Klaassen*) slaakt wanneer hij zielloos op de speelplank ligt. De *dood* is een belangrijk thema in het volkspoppentheater. Vaak verschijnt hij als een personage. Afhankelijk van de plaatselijke traditie heeft de Dood verschillende gedaantes. Hoe beangstigend hij ook mag zijn, hij wordt altijd door de held overwonnen. Het lijkt wel alsof door het opvoeren van de figuur van de Dood de lust in het leven nog eens extra wordt benadrukt. In het Jan Klaassenspel kennen we hem als de *Dood van Pierrot* of als de langhalzige *Dood van Pierlala*.

Pierrot en de dodenmars

Pierrot is in de zeventiende eeuw in Frankrijk ontstaan uit *Pedrolino*, een der *zanni* (komische bedienden) van de *commedia dell'arte*. *Pierrot* draagt een los wit hemd, versierd met pompoenen. Zijn gezicht is witgeschminkt. Hij is een semi-tragische figuur.

Behalve op het komediantentoneel kreeg hij ook een vaste plaats in het poppentheater. In negentiende-eeuwse Franse speeltaksten duikt *Pierrot* dikwijls op naast *Polichinelle*.

Als in de volkspoppenkast de kist ter aarde wordt gedragen, wordt dikwijls de hoofdmelodie uit de *Marche Funèbre* (de dodenmars) van de componist *Charles Gounod* (1818-1893) gezongen. Van deze mars zijn diverse geïllustreerde muziekalbums verschenen, zoals een uitgave uit de negentiende eeuw met gravures van *Paul Destez* en *Japhet* en tekst van *George Price* en *Jean Ker May*.

□ *Séraphin en zijn marionetten*

Al de bladzijden van dit album zijn verluchtigd met fraaie illustraties. Op de omslag is een dieptreurige *Pierrot* afgebeeld, hangend aan zijn draden. Op de eerste bladzijde is, om de notenbalk met de openingsmaten heen, een marionettentheater getekend. De naam wordt erbij vermeld: *Théâtre Séraphin*. De schimmen- en marionettenvertoner *François Séraphin Dominique* was internationaal bekend. Hij had een theatertje in een van de galerijen van het Palais Royal te Parijs, en leefde van 1747-1800, ruim voordat *Gounod* werd geboren. *Séraphin* is in het album vereeuwigd terwijl hij pijprokend zijn poppen aan draden manipuleert. De tekst beschrijft het leven en sterven van de marionet *Colombine*.

□ *Colombine en haar gebroken touwtjes*

Colombine danst als ster van het theater zo licht dat haar voetjes nauwelijks de planken raken. Maar er gaat iets mis. Als het publiek haar tweemaal met applaus heeft teruggeroepen, breekt een van de touwtjes waaraan ze hangt. *Colombine* zakt levenloos neer. Haar ruggengraat is gebroken. *Scapino*, *Polichinelle*, *Guignol* en vele anderen zijn ontzet. Bij *Pierrot* laten de tranen zelfs groeven na in zijn geschminkte gezicht. De directeur *Séraphin* krijgt de schuld, want hij heeft uit zuinigheid afgedankte touwtjes gebruikt.

Ze besluiten *Colombine* een waardige begrafenis te geven en ze wordt in een lijkkoets naar haar laatste rustplaats gebracht. Het verdriet van *Harlekijn* – de aanstaande van *Colombine* – is zo groot dat hij nauwelijks overleefd kan blijven als hij achter de baar loopt. Door het huilen zijn de kelen van de rouwenden droog geworden. Ze gaan naar de kroeg om wat op te vrolijken. Als iedereen vertrokken is, blijven *Polichinelle* en *Harlekijn* achter. De lijkdraggers komen met de hoed in de hand op hen af en smeken om een beloning. *Polichinelle* jaagt ze weg en holt achter hen aan. De lichten doven.

Op rumoerige smart volgt een doodse stilte. *Harlekijn* drukt een heidebloempje tegen zijn hart: ‘... sur son cœur une pauvre petite fleur de bruyère’. Dat was alles wat hem van haar restte. Dat was veel. Want iemand kan gelukkig sterven dankzij de gedachte dat hij een herinnering nalaat in het hart van een vriend en tranen in diens ogen: ‘... et des larmes dans ses yeux’.

□ 18. *Het* leven van Jan Klaassen

Jan Klaassen is al eeuwen de hoofdpersoon van het Nederlandse volkspoppenspel. Figuren als Jan komen in heel Europa voor. Ze vormen een grote familie, waarvan de Italiaanse *Pulcinella*, een clown uit de *commedia dell'arte*, de stamvader is. Tot in de negentiende eeuw klonk Jan Klaassens stem als die van *Pulcinella*, omdat de poppenspeler ook voor Jans stemgeluid een stemvormer gebruikte: het *piepertje* (in het Italiaans *pivetta*). Veel van *Pulcinella*'s nakomelingen hebben diens snavelvormige *neus* en *bochel* geërfd. Poppenspelers hebben altijd veel rondgetrokken, waardoor de onderlinge beïnvloeding groot is. De Nederlandse traditie is sterk door de Franse beïnvloed.

*K*ostuum

Jan Klaassen draagt een naar voren wijzende puntmuts met aan de top een kwast of belletje en een kostuum dat, hoewel het tamelijk eenvoudig is, herinnert aan het bonte *narrenpak*. Aan de onderkant van het jasje zitten beentjes. Aan zijn voeten heeft hij klompen. Hij heeft een grote rode drankneus. Een bochel heeft hij niet meer, zoals op oude prenten nog wel het geval is. Bovendien werd hij vaak voorgesteld als een persoon met Franse zwier, zoals in het prentenboek *Het leven van Jan Klaassen verteld aan de Nederlandsche jeugd* (1860) van de Amsterdamse schoolmeester *J. Schenkman*. Geheel op rijm beschrijft hij in vijfregelige strofen de avonturen van Jan Klaassen die *trompetter* zou zijn geweest bij de Prins van Oranje.

De uitgave bevat litho's die met de hand zijn ingekleurd. Jan heeft hierin een dikke *buik* en een enorme *bult*. Hij draagt een kostuum dat over de lengte is verdeeld in vlakken van verschillende kleur. Op zijn hoofd prijkt een driekantige *steek* met een hoog oprijzend, cilindervormig middenstuk.

□ *P*olichinelle

De Jan Klaassen uit het boek van Schenkman lijkt sprekend op zijn Franse verwant, *Polichinelle*. En dat moet ook de inspiratiebron zijn geweest voor de tekenaar. Opvallend is namelijk dat veel van zijn illustraties vrijwel identiek zijn aan de zwart-witplaatjes van een Frans kinderboek, getiteld *Vie de Polichinelle et ses nombreuses aventures*.

De tekeningen zijn van *Bertall*, de tekst is van de Franse romanschrijver *Octave Feuillet* (1821-1891). Het verscheen in 1941 in een Nederlandse vertaling onder de titel *Het leven van Polichinel en zijn talrijke avonturen*.

□ *H*uwelijk met Katrijn

Aan het eind van het Franse verhaal ontmoet *Polichinelle* zijn vurige liefde *Colombine*, de liefvallige dochter van *Pantolon*. Maar *Polichinelle* heeft twee geduchte rivalen, aan wie *Colombine* de voorkeur geeft: *Pierrot*, wiens bleekheid zij zo aantrekkelijk vindt, en *Arlequin*, wiens bonte lapjespak haar zo aanspreekt. Dit *commedia-dell'arte*-gezelschap komt in het boek van Schenkman niet voor. Bij hem trouwt Jan Klaassen met *Katrijn*.

Het huwelijksleven bestaat uit kijven, schelden en slaan. Hun kinderen krijgen stompen en schoppen. Maar als *de Dood* over de vloer komt, jaagt Jan de ongewenste gast op de vlucht.

Op de omslagprent van het boekje duikt achter Jan Klaassen een sinistere *kat* op, die zijn klauw uithaalt. Deze situatie is heel on-Nederlands. In de Franse volkspoppenkast daarentegen was het gebruikelijk dat een echte poes met *Polichinelle* vocht.

□ 19. Een open boekje

De internationale literatuurcollectie van het *Poppenspe(e)lmuseum* is het resultaat van tientallen jaren snuffelen in boekwinkels, boekenstalletjes, antiquariaten en op rommelmarkten; zo is ook onze poppenschat tot stand gekomen. Op 29 november 1945 wordt *Otto van der Mieden*, de initiator van het museum, te Den Haag geboren. Acht jaar later speelt hij spullenbaas, in een poppenkastje dat op een karretje staat en door een vriendje wordt voortgetrokken. Rond 1960 verschijnt het *Handboek voor de poppenspeler* van de schoolmeester *Wim Meilink*. Al spoedig krijgt Otto een échte poppenkast cadeau. Deze is vervaardigd naar het model dat Meilink in het handboek had getekend. In de poppenkast wordt het verhaal van *Leonard Roggeveen* vertoond: *Hoe Jan Klaassen de zieke koning beter maakte*.

Harlekijntje en Kasperle

In 1955 komt Otto in het bezit van de *Harlekijntje*-boeken van *Josephine Siebe*. Pas veel later realiseert hij zich dat *Harlekijntje* eigenlijk *Kasperle* is! Weer veel later ontdekt hij deze uitgaven in het Duits, waaronder het bekendste boek van Siebe: *Kasperle auf Burg Himmelhoch*.

‘Heissa, juchhei! So etwas Lustiges! Ein kleines, lebendiges Kasperle – herzallerliebste – kaspert in der Welt herum. Die lustigen Kasperle-Bücher: sieben Bände jeweils abgeschlossen. Jeder Band mit vier farbigen Vollbildern und zahlreichen lustigen Textbildern von Ernst Kutzer-Wien. In Halbleinen gebunden mit farbigem Deckenbild und Schutzumschlag!’

□ *Knecht en meester*

Aan het eind van de jaren zestig koopt Otto een oud boekje over het poppenspel. *Scènes de Polichinelle* – dat verscheen in 1869 – is amper groter dan een briefkaart. Het kleinood bevat niet meer dan honderd pagina’s en is voorzien van mooie gravures. Het vergaat hem zoals zovelen die, na een dergelijke gift en daaropvolgende aankopen, knecht en meester worden van een unieke boeken-, prenten- en poppencollectie: er ontstaat een bonte verzameling met spullen uit binnen- en buitenland.

Een museum vol foto’s, (papieren) theaterprenten, posters, een overvloed aan kleine theatertjes, poppenkastjes, poppentheaterfiguren, schimmen, snuisterijen, een archief en werken van kunstenaars die zich door het poppentheater lieten inspireren.

Bij elkaar gesprokkeld en tentoongesteld vertelt de verzameling – in flarden van verleden en heden – een samenhangend verhaal over de diverse vormen van het (volks)poppentheater. De boekerij, die inmiddels is uitgegroeid tot een internationale bibliotheek van ruim zeventuizend publicaties, is voor studiedoeleinden beschikbaar.

□ *Poppenspe(e)linformatiecentrum*

Het Poppenspe(e)lmuseum is in 1984 opgericht. Op speelse wijze komt de bezoeker in aanraking met de diverse poppenspeltechnieken en andere verschijnselen van het poppentheater. De collectie vormt de basis voor velerlei activiteiten binnen en buiten het museum.

Sinds 2001 is het Poppenspe(e)lmuseum een zogenoemd ‘geregistreerd museum’. In november 2002 ontving ‘Stichting Het Poppenspe(e)lmuseum’ voor haar website de *Kruiswijk Jansen Prijs* voor de beste Gelderse erfgoedsite van dat jaar.

□ 20. Smullen en smikkelen

Komedianten die in vorige eeuwen door Europa trokken, noemden de komische figuren waarmee zij hun publiek amuseerden vaak naar een *lievelingskostje*. Zo had je in Duitsland *Hanswurst* en *Junker Stockfisch*, in Engeland *Jack Pudding*, in Frankrijk *Jean Potage* en in Italië *Signor Maccheroni*. Doordat de kermisartiesten rondtrokken raakten veel personages in andere landen ingeburgerd. In Nederland bijvoorbeeld werd Jean Potage bekend als *Jan Soep*. Wie potsen maakte, heette *Hanswurst* of *Pekelharing*. In de *volkspoppenkast* treffen we ook een aantal kluchtfiguren aan bij wie lekker eten en drinken een rol speelt, al valt dat niet altijd op te maken uit hun naam.

Spaghetti, wijn, vet, ui en azijn

De stamvader van de Europese poppenclowns is *Pulcinella*. Hij is een echte Napolitaan. *Spaghetti* is zijn favoriete kostje. In de volkspoppenkast van de streek Emilia-Romagna in Italië drinkt de boerse *Sandrone* graag een *slokje*. Zijn neus is knalrood. *Gnafron* en *Guignol* zijn onafscheidelijke vrienden in de Lyonse poppenkast. Ook de wangen van Gnafron zijn rood en hij bezat zich aan de *wijn*. Hij is schoenlapper van beroep. Is er geen werk en dus ook geen eten, dan zegt hij tegen zijn maat: “Ik heb nog een oude, leren voorschoot. In stukjes gesneden en gebakken met *vet, ui en azijn* – dat is om je vingers bij af te likken!”

□ Jenever, peterselie, worst en saucijsjes

De oud-Hollandse *Jan Klaassen* heeft een flinke rode kokkerd. Dat wijst erop dat hij van een *jenevertje* houdt. Zijn vrouw *Katrijn* verwijt hem dat hij te vaak naar de herberg gaat. Jan zegt dat zij zelf naar *anijs* (een sterkedrank) ruikt. Haar meisjesnaam is Pieterse, Jan noemt haar daarom *Trijntje Pieterselie*. *Wurstel* (Kasperl) is de hoofdfiguur in de poppenkast van het Weense Prater (een pretpark). Hanswurst heeft in het marionetten-theater vaak de rol van bediende. Geen wonder dat Hans van *worst* droomt, want zijn meester belooft hem karig. *Mr Punch*, de hoofdpersoon in de Engelse volkspoppenkast, komt aanzetten met een streng *saucijsjes* en denkt lekker te gaan smullen. Als hij even wordt afgeleid, verschijnt de *krokodil*. Hap, weg zijn de worstjes. Pech voor Punch.

□ Paprika, jam, polenta en chocola

In Hongarije traden in de negentiende eeuw veel Tsjechische en Duitse poppenspelers op. Omdat *paprika* als echt Hongaarse kost werd gezien, deed al spoedig de figuur van *Paprika Jancsi* zijn intree. In Tsjechië en Slowakije wordt hij nu nog als *dupak* opgevoerd – een dupak is een trucpop die met stampende sprongen beurtelings lang en kort wordt.

Guillaume is de straatjongen uit de Parijse volkspoppenkast. Zijn rode wangen wijzen op gulzigheid. Hij krijgt een pot *jam* in bewaring, steekt zijn neus erin, proeft, verdwijnt met zijn hoofd in de pot en ontdekt dan dat alles op is. *Gioppino*, uit de poppenkast van Bergamo (Noord-Italië), is te herkennen aan drie kroppen in de hals. Een teken dat hij lijdt aan struma, zoals vroeger velen in die streek. Gioppino is dol op *polenta* (taartjes bereid uit *maïsmeeel*, versierd met vogeltjes van *chocolade*).

□ Viezigheden

De commedia-dell'arte-figuur *Arlecchino* en zijn makers zitten vol streken. Hun handelingen zijn vaak platvloers en ze bestoken elkaar met de klisterspuit, speelt dreigend met een lavement (darmspoeling). Curieus is de dikke schimmen- en poppenclown *Semar* uit het Indonesische wayangspel. Wat aan hem vooral opvalt, is zijn blote, volgevreten buik. Hij heeft een enorme bilpartij, waaruit voortdurend *winden* ontsnappen.

□ 21. Illusies in en rondom een tafeltheater

Beschrijving van de behandelde onderwerpen in, op en bij de beschilderde en beplakte kartonnen *Poppenspe(e)lpastichetheatertjes*.

1. † Een absurditeit: een handpop in de poppenkast.
2. ✧ Papieren theater: miniatuurtheater in de negentiende en twintigste eeuw.
3. ✧ Ombres chinoises: de Chinese schimmen.
 4. ✧ Javaans wayangspel: schimmen- en stokpoppenspel.
 5. ✧ Don Quichot en Meester Pedro: de ridder en de poppenspeler.
 6. ✧ La casa di Pulcinella: het huis van Pulcinella.
 7. ✧ Vietnamese watermarionetten: drijvende poppen.
 8. ✧ Pinocchio: een marionet die jongen wordt.
 9. ✧ Malinees poppentheater: Sigi, de buffel. *
10. † Popjes op de plank: de marionettes à la planchette.
11. † Poppetje gezien, kastje dicht: kijken naar de tv op de canapé.
12. † Groeten uit, groeten van: postzegels wereldwijd.
13. ✧ Oud-Hollandse poppenkastscènes: slapstick met poppen, attributen en een diapresentatie. **
14. † Een wulps Katrijn: erotiek in de poppenkast.
15. ✧ De poesjenellen: het Antwerpse stangpoppenspel.
16. † Trek maar aan het touwtje: trekpoppen uit het heden en het verleden.
17. † Marche Funèbre: Pierrot en de dodenmars.
18. ✧ Het leven van Jan Klaassen: de geboorte van een oud-Hollandse poppenkastfiguur.
19. † Een open boekje: internationale literatuur over het (volks)poppentheater.
20. † Smullen en smikkelen in de poppenkast: kluchtfiguren bij wie lekker eten en drinken een rol speelt.
21. † Illusies in en rondom een tafeltheater: een overzicht met teksten over de diverse onderwerpen.
22. † Zelf eens proberen?: poppenkastfiguren nodigen uit tot zelfwerkzaamheid. **
23. ✧ Guignol en z'n lieve Madelon: volkspoppentheater uit de Franse stad Lyon.
24. † Bunraku op een kakemono: traditioneel Japans poppenspel.
25. † Koning Ubu en zijn crapuul: een satire van Alfred Jarry.
26. † Vuurwerktheater: een aardig winteravondvermaak.
27. ✧ Karaghiozis: Grieks schimmentheater. *
28. † Kasperl, knuppel, krokodil: klikken op www.poppenspelmuseum.nl.
29. † Hännischen: Keulse stokpoppen, vroeger en nu.
30. † Dan heb je de poppen aan het dansen: een 'soirée musicale'.
31. ✧ Pavakathakali: traditioneel poppentheater uit de Indiase deelstaat Kerala.
32. † Dupák en Doepak: een Slowaakse trucpop en een educatieve uitgave.
33. ✧ Clown met de brede oren: een handpop van Paul Klee.
34. † Show: Poppenspe(e)lpastiche computerpresentatie.

† Ontwerp: Otto van der Mieden.

✧ Ontwerp: Hetty Paërl.

* Theaters die aan de voor- en achterzijde beschilderd zijn.

** Twee theatertjes.

□ 22. Zelf eens proberen?

De *poppenkastbel* klingelt als teken dat de voorstelling gaat beginnen. De *gordijntjes* gaan open en de oud-Hollandse *Jan Klaassen* en enkele van zijn buitenlandse neven, zoals *Polichinelle*, *Mr Punch*, *Vitéz László*, *Kasperl* en hun stamvader *Pulcinella*, verschijnen op het poppentoneel voor een nieuw avontuur.

Applaus

Toeschouwers *applaudisseren* niet alleen ná een optreden. Ook voor de voorstelling begint, wil met name het jeugdige publiek nog weleens van spanning in de handen klappen. Ovationeel applaus klinkt als een tegenstander het onderspit delft.

De internationale poppentheaterhelden hanteren met verve hun vaste attributen in de poppenkast, zoals de *knuppel* en de *braadpan*. De *poppenspeler* heeft bij zijn vaste set poppen dikwijls een pop die een *monster* voorstelt, vaak in de gedaante van een *krokodil*. Ook kijken de *Dood* en de *duivel* om een hoekje. Soms treden er zelfs levende dieren op, zoals een *poes* of een *hond*.

□ Papieren theateracteurs en -rekwisieten

In de Poppenspe(e)lpastiche-expositie nodigen twee theatertjes en diverse figuurtjes de bezoekers uit tot zelfwerkzaamheid. De karakteristieke *acteurs* en *attributen* kunnen als *stokpopjes* gehanteerd worden. Laat de poppetjes nu maar dansen!

Poppenspe(e)lpastichetheater I

- Decor: dorpscène (Duitsland)
- Semar (Indonesië)
- Guignol (Frankrijk, Lyon)
- Amuseur public (internationaal)
- Gnafron (Frankrijk, Lyon)
- Karagöz (Turkije)
- Vitéz László (Hongarije)
- Kasperl (Duitsland)
- Toby de hond (Engeland)
- Pulcinella (Italië, Napels)
- Mr Punch (Engeland)

Poppenspe(e)lpastichetheater II

- Decor: gordijn (Duitsland)
- Katrijn (Nederland)
- Agent (internationaal)
- Ronzebons (Nederland)
- Pierlala (Nederland)
- Jan Klaassen (Nederland)
 - Duivel (internationaal)
- Poes (Frankrijk, Parijs)
- Polichinelle (Frankrijk, Parijs)
- Bel (internationaal)
- Krokodil (internationaal)

□ Uitspraak

In het *volkspoppentheater* komt u een aantal namen tegen waarvan de goede *uitspraak* wellicht niet bij eenieder bekend is. Hieronder vindt u de *fonetische* uitspraak. Als het om klanken gaat die onze taal niet kent, kan de juiste uitspraak slechts bij benadering worden gegeven. De klemtoon wordt aangegeven met een onderstreping van de betreffende klinker/lettergreep.

Gnafron	- njafron	Pulcinella	- poeltsjiengella
Guignol	- gienjol (met de g van goal)	Punch	- puntsj (de u bijna als een a)
Karagöz	- karageuz (met de g van goal)	Semar	- semar
Polichinelle	- poliechiengel (met de ch van chimpansee)	Toby	- toobie
		Vitéz László	- vıtees laslo

□ 23. Guignol en z'n lieve Madelon

De hoofdfiguren van de Franse volkspoppenkast zijn *Guignol* en *Madelon*. Guignol zag rond 1800 in Lyon het levenslicht. Zijn geestelijke vader was de poppenspeler *Laurent Mourguet*. In Lyon waren veel zijdewevers; het vak drukte zijn stempel op de figuur van Guignol. Zo woonde er in deze stad een zijdeweaver, een uitgesproken grapjas, die model zou hebben gestaan voor de pop Guignol. Deze man kwam uit het Italiaanse stadje Chignolo; en kreeg daarom de bijnaam *Chignolo*. In het Italiaans wordt dit uitgesproken als *kienjolo*, wat in klank sterk lijkt op 'Guignol'.

Kraakhelder en vrolijk

Guignol heeft het aanzien van een kleinburger. Hij is kaarsrecht en gaat gekleed in een kastanjebruine *pandjesjas*. Zijn *haar* is in een *vlecht* gelegd, waarvan het uiteinde recht omhoogstaat. Guignol noemt die vlecht zijn *sarsifis*, waarschijnlijk een verbastering van *salsifis* – schorseneer. Guignol is straatarm en onontwikkeld, maar hij heeft een gezond verstand en hij is altijd vrolijk. Zijn vrouw Madelon is kraakhelder en daarbij twistziek en vinnig. Guignol brengt haar met slaag tot zwijgen. Een oude Madelonpop geeft daarvan het bewijs: haar mond staat open, zodat iedereen kan zien dat ze nog maar twee tanden heeft.

De derde protagonist (hoofdrolspeler) in de volkspoppenkast van Lyon is de straatarme vriend van Guignol: de schoenlapper *Gnafron*. Zijn wangen zijn ongeschoren en hij heeft een kokkerd van een neus, die hoogrood is van de drank.

□ Borduursel

Reclamemakers trokken profijt uit de bekendheid van deze drie arme sloebers. Het Parijse warenhuis *Galleries Lafayette* drukte een *stroofbiljet* met plaatjes en een komische dialoog tussen Guignol en Gnafron. De Franse posterijen brachten een postzegel uit met de beeltenis van Guignol en zijn schepper Mourguet. Op vele ansichten bevelen Gnafron en Guignol wijn uit de omgeving van Lyon aan. Op een andere kaart stoeien ze om een snoeperij: een lekkernij van het merk ZAN.

En Madelon? Op een *prentbriefkaart* uit de jaren zestig van de vorige eeuw maakt zij samen met Guignol propaganda voor de goede landstreek rond Lyon. Voor dit doel kan Guignol zich natuurlijk niet presenteren als de man die zijn vrouw slaat; zijn blik is dan ook een en al zoetsappigheid. En Madelon kan evenmin prijsgeven dat manlief haar met de stok geeft. Op Madelons gezicht is te lezen dat haar nooit enig kwaad is aangedaan. Ook haar armoede is verleden tijd. Zij draagt een schattig *luifelmutsje*. Onder haar kin heeft ze een echt gepunnikt *strikje*. Haar *jurk* en *schortje* zijn met zijde op de kaart *geborduurd*.

□ Handwerkje

De ansichtkaart – met de afbeelding van Guignol en zijn lieve Madelon – is gedrukt in Spanje en uitgebracht door *Les Editions Vacances* te Plérin (Frankrijk). Het borduursel van de kaart is nagebootst op het pastichetheater. Guignol draagt een strikje van echt fluweel. Zijn haar is van zwart parelgaren. Het stadsgezicht met het oplopende (trap)straatje is geschilderd naar een rond 1900 door *G. Chanteau* gemaakte tekening van de Lyonse wijk Croix-Rousse. Dit is de vaste achtergrond van de Lyonse volkspoppenkast.

Het *frontispies* van het pastichetheater moet als een *envelop* worden gezien. Er staat een verzonnen afzender op: Chignolo Sarsifis, Croix-Rousse, Lyon. Als frankering dient een postzegel met een portret van Guignol en Mourguet. Daarop een poststempel en een beeltenis van Guignol. Hij heeft een strik in zijn haar. Tussen de handen houdt hij zijn onafscheidelijke slagapparaat: de *knuppel*. De Madelon aan de zijkant van het theater is geschilderd naar de foto in het boek *The art of the puppet* van *Bil Baird*. De pop zelf is te bewonderen in Musée Gadagne te Lyon.

□ 24. **Kakemono**

De Japanse *rolschildering* die op het pastichetheater wordt afgebeeld, is karakteristiek voor een Ukiyo-e-schildering en toont de plezierige kanten van het uitgaansleven. Deze *kakemono* – met een afbeelding van een poppenspeelster met een *Bunraku-pop* – werd geschilderd door *Tsukioka Sessai* (1749-1839). Terwijl westerlingen geobsedeerd zijn door licht en donker in de kunst, ontbreekt op de *kakemono* een lichtbron. Om die reden is er ook geen schaduw.

Is men welgesteld dan hangt men, al naargelang het jaargetijde, in een speciale nis in de Japanse huiskamer een *kakemono* met een afbeelding die verwijst naar het seizoen, gecompleteerd met een *ikebanabloemstuk*. De *kakemono* is niet alleen een esthetisch object maar ook een gebruiksvoorwerp. Verwacht men een speciale bezoeker, dan wordt er een onderwerp gekozen dat bij deze welkome gast past.

Versieringen

De *kakemono* is bevestigd tussen twee houten stokken. De rode knoppen aan de onderste stok zijn zowel versiering als handig bij het oprollen. De twee hangende bandjes – in het midden en aan de bovenkant van de *kakemono* bevestigd – hebben slechts een esthetische functie. Zij zijn een overblijfsel van een oud gebruik van een boeddhistische gebedsdoek. Aan de linkerzijde is de schildering gesigneerd met Japanse karakters.

□ **Opgerold in een kistje**

Van boven naar beneden is te lezen: Hokkyo (eerbiedwaardige titel) Tsukioka (familienaam) Sessai (voornaam) giga (kwalificatie van het gemaakte werk: in dit geval ‘ontspannen’). Onder deze vermelding bevindt zich een rode stempel met de tekst: Gikosai (artiestennaam) & Tsukioka Shuei (familienaam met een artiestennaam). Met een koordje aan de bovenkant kan de *kakemono* worden opgehangen. Het gewicht van de onderste stok zorgt ervoor dat de stof goed recht hangt.

De boven- en onderkant van de *kakemono* zijn fraai versierd met kleurrijk damast, zijde en brokaat. Opgerold en dichtgeknoopt met een subtiel Japans strikje, past het geheel precies in een houten kistje. Wachtend op weer een nieuwe genodigde.

□ **Bunraku en een onschuldige maagd**

Bunraku is traditioneel Japans poppenspel waarbij doorgaans drie personen nodig zijn om één pop te manipuleren. Zij zijn zichtbaar aanwezig op het toneel. De bespelers van de figuren zijn geheel in het *zwart* gehuld. Van de speler die het hoofd van de poppen bedient, is het gelaat zichtbaar. Het hoofd van zijn assistenten is bedekt met een zwarte, gazen kap.

Het gezicht van een Bunraku-figuur kan door een inwendig mechanisme van uitdrukking veranderen. Wenkbrauwen kunnen worden gefronst en een onschuldige maagd krijgt opeens een duivelse grijns. Ook de vingers kunnen afzonderlijk worden bewogen.

De voorstelling wordt begeleid door een *yoruri* (zanger/voordrachtskunstenaar) en een bespeler van een *shamisen* (driesnarige luit).

□ 25. **Koning Ubu en zijn crapuul**

Een meester in onzinwoorden was de Franse toneel- en romanschrijver *Alfred Jarry* (1873-1907). Hij werd beroemd om zijn cyclus rond *Père Ubu* (Vader Ubu). Reeds op vijftienjarige leeftijd schreef hij de eerste versie van zijn Ubu-kluchten: *Ubu roi* (koning Ubu) en *Ubu cocu* (bedrogen echtgenoot Ubu).

Uburleske

Het beeld dat Jarry en zijn medescholieren van hun natuurkundeleraar hadden, kreeg op karikaturale wijze vorm in het personage Ubu.

De twee eerdergenoemde kluchten werden door de studenten in een eigen marionettentheaterje, 'Les Marionnettes du Théâtre des Phynances' genaamd, opgevoerd. Later gaf Jarry de stukken verder vorm en werden ze ook als toneelstukken opgevoerd.

Bloemkolen met proep

Père Ubu is de vleesgeworden imbeciliteit, laagheid en verwaandheid. Hij is een volgevreten en uitermate vulgair heerschap. Als het doek opgaat, smijt Ubu roi al direct een smeug 'merdre' de zaal in. Een extra *r* in een woord dat in die tijd taboe was. In het Nederlands zou het *proep* zijn. Niet alleen Ubu, maar ook zijn vrouw en andere burleske personages bezigen continu vunzige taal. Bij een diner eten ze 'choux-fleurs à la merdre': 'bloemkolen met proep'.

□ **K**listeerspuit

Na de maaltijd scheldt Ubu zijn vrouw uit voor 'grosse merdre', in goed Nederlands: 'dikke drol'. Vervolgens gebruikt hij 'une pompe à merdre' (*klisteerspuit*) en zegt: "J'entends confrondre notre vertueuse épouse avec un pisse-pot" – "Ik hoor dat mijn deugdzaame echtgenote verward wordt met een pispot." Een spiraalvormig teken – als het ware een opgerolde *worst* – siert de bolle buik van Ubu en accentueert onmiskenbaar het zenuwcentrum van al diens doen en laten: zijn enorme *pens*.

□ 26. Vuurwerktheater

Onze negentiende-eeuwse voorouders kenden een aardig winteravondvermaak. Wie iets meer wil proeven van het plezier dat zij hadden bij de vertoning van het *Chinees vuurwerktheater*, zal in de donkere huiskamer een *kaars* of *olielampje* moeten ontsteken. In de zacht vervagende en weer oplevende schaduwbeelden – door het flakkeren van de vlam – schuilt het geheim van de mysterieuze *illuminatieprenten*.

Illuminatieprenten

Illuminatieprenten werden vaak in serie uitgegeven. Een volledige set was meestal verpakt in een doos met op het deksel een afbeelding van een vertoning met *ombres chinoises*. Een frontje van een theater was bijgeleverd. Achter de toneelopening werd vervolgens een *chassinnet* naar keuze geplaatst. Dit zijn houten ramen, bespannen met – soms lichtdoorlatend – papier waarop taferelen zijn afgebeeld.

Licht door gaatjes

Het succes van het huiselijke optreden werd voor een groot deel bepaald door de werking van een door twee spullen bewogen *strook papier* achter het chassinnet. De strook is voorzien van gekleurde *zigzagbanen*. Achter de papierrol werd een *lichtbron* geplaatst. In de prenten zijn kleine, ronde of ster- en streepvormige *gaatjes* geponst om zuilen, poorten en andere taferelen te omlijsten. Maar vooral om sterren of illuminatie te suggereren.

□ Kermistafereel

Door nu aan een van de *zwengels* aan de zijkanten van het toneel te draaien, konden de toeschouwers wonderbaarlijke romantische en spannende gebeurtenissen zien: een net echt spuitende fontein, een dansende zigeunerin boven een smeulend vuur, de verlichte Eiffeltoren, een zeeslag, de tsaar in Frankrijk, een brandend gebouw of een *kermistafereel* waarin de lichtjes aan- en uitgingen. Extra chic, feestelijk en opwindend werd het optreden als op de achtergrond het vrolijke getingel van een *speeldoos* te horen was.

Het Pastichetheater laat een digitale bewerking van een deel van een illuminatieprent zien. Middenin is een ander plaatje gemonteerd: een *Théâtre Guignol*. We zien daarin een spelsituatie: de Franse *Polichinelle* met zijn onafscheidelijke slagwapen in confrontatie met een *kat*. Een bewuste stijlbreuk.

□ 27. Karaghiozis

Het traditionele *Griekse schimmentheater* heet *Karaghiozis*, naar zijn hoofdfiguur. Het is ontstaan uit het *Turkse Karagöztheater*. Karaghiozis heeft een *bult*, een *grote neus* en een *kalende kop*. Zijn wangen zijn ongeschoren, zijn kleren zijn opgelapt en hij loopt op *blote voeten*. Karaghiozis behoort tot de onderklasse; geen wonder dat hij graag de sociale orde verstoort. *Aglea*, zijn vrouw, is een zeurpiet, hun kinderen zijn het evenbeeld van hun vader. De tegenhanger van Karaghiozis is *Hatziavatis*. Zijn *puntbaardje* en *tulband* herinneren nog aan zijn Turkse voorvader *Hacivad*. Hij spreekt zuiver Grieks, is eerlijk, vlijtig en een voorbeeldige huisvader.

Vaste personages, clowns

Tot de vaste personages behoren verder onder meer: *Barbaghiorgos*, hij is een boer of herder uit de bergen, ruw, eerlijk, niet erg slim, maar ijzersterk, hij wordt door iedereen gevreesd; *Dionysios* van de Ionische Eilanden, die verwesterd is en een hoge hoed en pandjesjas draagt. *Omorfonios* is ook een opvallende verschijning met zijn korte lijf en grote hoofd, waarop een mallotig klein hoedje balanceert. Hij vertegenwoordigt de pseudo-intellectuele fat van Corfu. Omorfonios spreekt door zijn neus, zijn naam betekent 'met de mooie stem'. Deze hetero-gene personages zijn echte *clowns*.

□ Grieks schimmentheater

Het Griekse *schimmenscherf* is zeer *breed*. De speler bevindt zich daarachter. Soms heeft hij een assistent. Iedere figuur wordt met een stok tegen het doek bewogen; die zit met een scharnier aan de schouder van de pop vast, waardoor deze ook omgedraaid kan worden. De *schimmen* zijn van *transparante kamelen-* of *ossen* gemaakt, maar vaak ook van *karton* of *plastic*. Ze kunnen op verschillende plaatsen beweegbare *geledingen* hebben. Bij Karaghiozis is de ene arm kort en onbeweegbaar. De andere wordt door een tweede speelstok bewogen. Deze arm is onnatuurlijk lang en heeft veel segmenten, soms wel acht. Dat is handig als Karaghiozis iemand vanaf een afstand een *optater* wil geven.

Als *decor* is rechts (voor de spelers) van het pastichetheater het vervallen *hutje* van Karaghiozis te zien, links de *serail* (paleis) van de pasja. Langs de onderkant van het scherm is een rij *lampen* aangebracht, en ook de bovenkant wordt verlicht. De *toeschouwers* bevinden zich aan de *andere kant* van het *scherm* en zien de figuren in al hun kleurenpracht door het doek heen schemeren.

□ Repertoire

Het *repertoire* omvat Griekse heldenverhalen – bijvoorbeeld over Alexander de Grote – en kluchten; ook optochten zijn een geliefd thema. De voorstellingen worden dikwijls in de openlucht gegeven, 's avonds in het donker. Een bandje zorgt voor de muzikale omlijsting. In het pastichetheater is een *stoet* van verschillende figuren te zien. Het scherm is gespannen in de raamopening van een gebouw met een gepleisterde muur, de denkbeeldige toeschouwers bevinden zich buiten. Om de grote breedte van het schimmendoek weer te geven, loopt het bij het pastichetheater om de hoek door, wat in werkelijkheid nooit het geval is. Voor het theater zitten drie *muzikanten*; het is een nabootsing van een in naïeve trant geschilderd werk van de Griekse schimmenspeler E. Spatharis. De achterkant van het theater had als inspiratiebron een schildering van S. Kouzaros en actiefoto's van de speler S. Thanassis. Het hutje, het fratsenmakende zontje en de zwaaiende Karaghiozis zijn geschilderd naar de poppen van de speler Charidimos. Dionysios, Hatziavatis en moeder Aglea zijn geschilderd naar poppen die zijn afgebeeld in het boek *The World of Karaghiozis*. Het voorbeeld voor Omorfonios komt uit *The Bitter-Sweet Art*. Het *timpaan-achtige* bovenstuk van het pastichetheater stelt de kijker voor een raadsel: is het de *nachtelijke hemel* of is het slechts een afbeelding daarvan op een *gordijn*?

□ 28. Kasperl, knuppel, krokodil

Het pastichetheater – www.poppenspelmuseum.nl – verbindt drie uiteenlopende thema's: de poppenkast met *Kasperl*, het *Theatrum mundi* en de *website* van het Poppenspe(e)lmuseum. De komische hoofdpersoon van de Duitstalige volkspoppenkast heet Kasper of Kasperl. Hij is nauw verwant aan de oud-Hollandse Jan Klaassen-figuur. Hij houdt van eten en drinken, is ongecompliceerd, altijd vrolijk en zit vol grappen en grollen. Hij draagt een rode puntmuts met een belletje eraan. Zijn twee benen zwieren over de poppenkastplank.

Klapperende kaken

Net als Jan wordt Kasperl soms door een *krokodil* bedreigd. Kasperl rent rondjes door de poppenkast om hem te ontvluchten. Het beest volgt hem. Het spert zijn vervaarlijke muil wijd open en staat op het punt om zijn prooi te verslinden. Vliegenvlug grijpt Kasperl zijn *knuppel* en laat die met harde slagen op de houten kop van het ondieer neerkomen.

De krokodil reageert met een onheilspellend geklapper van zijn enorme kaken. Het ritmisch klakken van hout op hout is hoogst opwindend. Tegelijk heeft het een komisch effect: het voorkomt dat de act te eng wordt voor het jeugdige publiek. Kasperl slaagt er uiteraard altijd in het monster onschadelijk te maken.

□ Kunstkabinetten

In de negentiende en het begin van de twintigste eeuw bloeide het *mechanisch-optische theater*. De vele industriële uitvindingen vonden hun weerslag in zogenoemde *kunstkabinetten*. Hierin werden nieuwe technieken als attractie getoond. Er waren optische panorama's te zien van schilderachtige landschappen, unieke bouwwerken of historische gebeurtenissen. Door middel van een of meer vergrootglazen kon de suggestie van ruimte worden gewekt. Coulissen, achtergronden, werktuigen en figuren waren beweegbaar.

Op kermissen en jaarmarkten werd dit vermaak aanbevolen onder klinkende namen als 'Kunstvorstellung', 'Théâtre pittoresque', 'Weltbühne', 'Schauplatz der Welt', 'Grand théâtre mécanique' en 'Theatrum mundi'.

□ Klikken op www.poppenspelmuseum.nl

Je zou haast wel kunnen stellen dat *internet* het moderne *Theatrum mundi* is. Daar speelt het Poppenspe(e)lmuseum op in met zijn website: die is viertalig, kleurrijk en toegankelijk, met veel grappjes, bewegend beeld en geluid. Er is informatie over de collectie en de diverse thema-exposities. De virtuele bezoeker kan ook een uitgebreide geïllustreerde *encyclopedie* over het *poppen-*, *figuren-* en *objecttheater* raadplegen.

□ Klok

De afbeelding op en in het pastichetheater is een illustratie van de Oostenrijkse beeldend kunstenaar *Matthias Griebler* (Wenen, 1972). Door de tekening heen is de naam van de website – www.poppenspelmuseum.nl – te lezen. Tussen de letters zijn enkele *poppentheaterwoorden* en een *uitroep* verborgen. Dit is voor een *vraag-en-antwoordspel* waaraan bezoekers van de pastiche-expositie kunnen meedoen. In het timpaan (het driehoekige bovenstuk) van het theater is een *klok* verwerkt, die uitdrukt dat poppentheater van alle tijden is. Het subtiele getik van het uurwerk en de duidelijk zichtbaar ronddraaiende secondewijzer – met daarop het uiteinde van Kasperls mutsje met belletje – staan voor het ritmisch kloppen van Kasperls knuppel. Het rondcirkelen van Kasperl en het neerkomen van zijn slagwapen op de steeds terugkomende krokodil gebeurt mechanisch, wederom een verwijzing naar het *Grand théâtre mécanique*.

□ 29. Hänneshen

De traditie van het *Keulse Hänneshentheater* is begonnen bij de in 1772 geboren *Johann Christoph Winters*, die eerst kleermaker en huisschilder was voor hij poppenspeler werd. Laten we ons verplaatsen naar het Keulen van begin negentiende eeuw. Direct buiten de poorten van de stad begint het dorpsleven, met zijn boerenkarren, zijn huizen met vakwerk en zijn ‘Kappesboeren’. Naar deze *wittekoolboeren* zijn de kernfiguren van het Hänneshentheater gemodelleerd. Het zijn de boerenfamilie *Knoll* en hun burenen. Hoofdpersoon is de deugniet *Hänneshen*; zijn naam is mogelijk afgeleid van *Hanswurst*. Zijn grootvader is boer *Nicolas*: een goedgemuurde en praatgrage drinker. Gewoonlijk wordt hij met *Besteva* aangesproken. Geld heeft hij niet. Met list moet hij aan drank zien te komen. Zijn bitse vrouw *Mariezebell* – ook *Bestemo* genoemd – is een kaartlegster en koffiedikkijkster. Volgens *Besteva* is ze verwant met de duivel.

Lumpengesellschaft

Hun buurman *Tünnes* is een domme goedgezak, die geplaagd wordt met zijn enorme reukorgaan. Hij is de aanvoerder van het *Lumpengesellschaft*. Vriend *Manes* is scheel en heeft een bult. Ook stottert hij. Bij het uitspreken van de letter ‘P’ spatten speeksel en etensresten uit zijn mond. Hij is het prototype van de Keulse bedelaar. De dochter van *Tünnes* heet *Bärbelchen*, aan haar heeft Hänneshen zijn hart verpaid. Natuurlijk is er ook een agent, vanwege zijn grote zwarte snor noemt men hem *Schnäuzerkowski*.

□ Stokpoppen op een driedelig toneel

De poppen worden van *onderaf* bespeeld. Het zijn *stokpoppen*. Ze rusten op een stang die tussen de benen in de romp is bevestigd. De stang is weer op een stok gemonteerd die zo lang is dat de poppenspeler hem op de grond kan laten steunen. De benen van de pop bungelen mee met de bewegingen van het lijf. Aan de rechterpols van de pop zit een kortere, dunne ijzeren staaf voor het bedienen van de arm. De poppen waren aanvankelijk ongeveer 40 cm hoog. Toen er later voor grotere zalen werd gespeeld, nam hun lengte toe.

Het toneel is in drieën verdeeld. In het midden is het hoofdtoneel, het heeft coulissen en een achterdoek dat verwisseld kan worden. Aan weerskanten van het hoofdtoneel bevinden zich schuin naar voren lopende, beschilderde panelen. Links de stad *Keulen*, rechts *Knollendorf* met als trekpleister de kroeg van waard *Peter Mehlwurm*. Deuren en ramen kunnen open. Bij de tussenspelen gaat het gordijn voor het hoofdtoneel dicht en speelt men in de trapeziumvormige ruimte voor de panelen met het stads- of het dorpsgezicht.

De poppenspelers worden aan het oog van het publiek onttrokken door een hoge, dichte balustrade. De Hänneshenvoorstellingen worden in een vast theater gegeven. Vroeger was daartoe een kelder of zolder ingericht in een van de vele steegjes van de stad.

□ Vroeger en nu

De *rechterhelft* van het pastichetheater laat het Hänneshentheater rond 1900 zien. De buitenkant is geschilderd naar de aquarel ‘Das Hänneshen in der Wehrgasse’ uit 1906 en toont een interieur. Rechts beneden is een kroegje. Links, onder een lantaarn, werft een man publiek. Een trap voert naar het zoldertheater. Direct voor het toneel is maar weinig ruimte voor de toeschouwers, daarom fungeert de hooizolder als balkon.

Tegenwoordig hebben Hänneshen en de zijnen een modern theater. Het vodderige van vroeger is verdwenen. De kleren hebben zelfs iets ‘zondags’. De *linkerhelft* geeft de situatie weer aan het einde van de twintigste eeuw. De schildering is ontleend aan een foto in het boek *Hinger d’r Britz - das Kölner Hänneshentheater*. De poppen en hun bespelers zijn geschilderd naar foto’s uit het in 1976 verschenen *Kölner Geschichtsjournal*. Links de nieuwe poppen, rechts de oude. Het zijn Hänneshen, Bärbelchen en Schnäuzerkowski.

□ 30. *D*an heb je de poppen aan het dansen

De *commedia dell'arte* is een vorm van volkstheater die bestaat uit kluchten, dans, mime, acrobatische toeren en muziek. Deze theatervorm ontstond in de zestiende eeuw in Italië en verspreidde zich over grote delen van Europa. Veel figuren uit de *commedia dell'arte* hebben een vaste plaats in het (volkspoppen)theater gekregen, met name *Pierrot*, *Pulcinella*, *Harlekijn*, *Scapino* en *Colombina*. De Engelse *Punch*, *Petroesjka* uit Rusland en de Franse *Polichinelle* zijn allen afstammelingen van *Pulcinella*.

Het draait in de *commedia dell'arte* altijd om amoreuze intriges. Voortdurend ‘*heb je de poppen aan het dansen*’. Niet voor niets is dat een uitroep die wordt gebruikt als er iets misgaat. De uitdrukking is uiteraard ironisch bedoeld, want poppenspel geldt als een vrolijk soort vertier.

*B*al masqué

De *commedia dell'arte*-types waren in vroeger tijden een ware inspiratiebron voor clownerieën, *muziekstukken* en *bals masqués* – waarin gemaskerden een dansje wagen. Veel composities hebben een naam die ontleend is aan het poppentheater of een kluchtfiguur. Een voorbeeld hiervan is *De lichtzinnige Pierrot*, dat in het begin van de vorige eeuw in Nederland voor zang en piano is uitgegeven en het melodrama

Pierrot lunaire van Arnold Schönberg. Strauss componeerde omstreeks 1900 de polka *Jolis Pantins* (vrolijke trekpoppen), Gounod (1818-1893) zijn *Marche funèbre d'une marionnette* (dodenmars van een marionet) en Haydn componeerde omstreeks 1780 diverse marionettenopera's.

□ *M*uziek

De karakteristieke hoofdpersoon in de Engelse en Franse volkspoppenkast treffen we aan in muziektitels als *The Punchinello Quadrille*, *Polichinelle et Bébé*, *La mort* (de dood) *de Polichinelle* en *Pourquoi monsieur Guignol*. Velen zullen het ballet *Pulcinella* en het concert *Petroesjka* van Stravinski (1882-1971) kennen.

In de jaren vijftig verschenen van de hand van Hendrika van Tussenbroek liedteksten en pianomuziek over de *Chinese schimmen* en de oud-Hollandse *Jan Klaassen*: “Jan pas op, met je malle grimassen en houten kop. Jan Klaassen verschijn, haal op 't gordijn.”

□ *A*cte de présence voor een markiezin

Het pastiche-theater is geïnspireerd op de omslag van het in 1914 te Parijs verschenen muziekalbum *Une soirée chez ma poupée* (een avondje bij mijn pop) – *Petite scène musicale pour piano*. Het is gecomponeerd door een zekere Ant. Gilis. Ook de titels en de illustraties in deze ‘soirée musicale en dansante’ verwijzen naar *commedia dell'arte*- en poppentheaterfiguren. Bij aanvang maken vermomde feestgangers een ‘cortège’ (optocht) in een *Entrée des Polichinelles*. Ook wagen ze een dansje in twee- of drie-kwartsmaat in een *Présentation des Pierrots et des Pierrettes*, in de *Valse des Pantins et des Poupées* (wals van de poppen) en in een *Ballet des Fantoques* (ballet van de marionetten).

Halverwege de bijeenkomst geven de pretmakers ‘acte de présence’ bij enkele wufte – in oogstrelende robes opgedofte – adellijk uitzierende dames. Tijdens een *Révèrence des Marquises poudrées* (revèrence van de gepoederde markiezinnen) wordt er hoffelijk en minzaam naar elkaar gebogen. Het laatste stuk, *Départ des invités* (vertrek van de gasten), doet de geïnviteerden uitgeleide in een levendig en uitgelaten ‘Galop’.

Ze gaan de nacht in, dankbaar voor de mooie herinneringen in hart en hand: “Je weet toch Pierrette, Pierrot is zo dwaas. Soms word ik verliefd op een voetje. Maar dat gaat voorbij, zoals sneeuw in de mei. Dan ben ik weer dol op een snoetje.”

□ 31. Pavakathakali

Pavakathakali is een samenvoeging van de woorden ‘pava’ (pop), ‘katha’ (verhaal) en ‘kali’ (spel). Bij deze vorm van traditioneel poppentheater uit de Indiase deelstaat Kerala worden *handpoppen* gebruikt. De voorstellingen duren twee uur tot een hele nacht. Er doen minimaal zes personen aan mee: poppenspelers en musici, die trommels, bekkens en een gong bespelen. Bij opkomst wordt een *olielamp* aangestoken.

De spelers gaan vervolgens op de grond zitten achter een *doek* dat door twee van hen strakgespannen omhooggehouden wordt. Het fungeert als *gordijn*. Als de poppen in actie komen, zakt de lap tot op de grond. Een lijn met vlaggetjes begrenst de bovenkant van een denkbeeldig toneel. Alles is verder open, decors zijn er niet, het publiek ziet de spelers.

Repertoire: Dakshayagam

Tot het vaste repertoire hoort het stuk *Dakshayagam* (Daksha’s offerfeest). Hoofdpersonen zijn de hooghartige en ongemanierde god *Daksha*, zijn dochter *Sati* en haar echtgenoot, de god *Shiva*. Daksha wil hem niet erkennen als zijn schoonzoon. Als Daksha een offerfeest houdt, nodigt hij vriend en vijand uit, behalve Sati en Shiva. Sati gaat er – tegen de wil van haar man – toch heen, in de hoop haar vader op andere gedachten te brengen. Maar als zij het huis van Daksha betreedt, wordt deze ziedend. Hij maakt vernederende opmerkingen over Shiva en jaagt Sati het huis uit.

□ Offervuur

Sati’s reactie is dramatisch: zij verbrandt zichzelf ritueel. Als Shiva hoort wat er is gebeurd, ontsteekt hij in grote woede. Hij neemt de angstaanjagende gedaante aan van de demon *Virabhadra* en creëert nóg twee verschrikkelijke demonen. Gedrieën verschijnen ze op het feest, hakken Daksha’s hoofd af en gooien dat in het offervuur.

De aanwezigen prijzen Shiva om zijn wraak, maar ze verzoeken hem toch om Daksha weer tot leven te wekken, zodat hij zijn offerfeest kan afmaken. Shiva laat zich vermurwen en zet Daksha een *geitenkop* op. Nederig doet Daksha nu een knieval, hij vraagt om vergiffenis en prijst Shiva.

□ Spelmoment: goden en demonen

Op de voorkant van het *pastichetheater* is Shiva te zien in de gedaante van *Virabhadra*. De poppenspeler houdt de pop met twee handen vast, terwijl hij hem heftig heen en weer beweegt voor het *vuur* waarin Sati zich heeft verbrand. De witte steekvlam wordt teweeggebracht door de speler links. Met zijn ene hand houdt hij een drietand met brandende *toortsen* vast en met de andere gooit hij magnesiumpoeder omhoog. Op de onderkant van het theater is de koperen olielamp geschilderd. Het omhooggehouden doek geeft de situatie weer aan het begin en eind van het spel en tijdens de scènewisselingen.

Op de zijkanten van het *pastichetheater* zijn ter decoratie de andere poppen afgebeeld. Zoals het hoort, hebben alle personages lang zwart haar. Op de linkerzijde stelt de bovenste pop Daksha voor. Hij heeft een groen gezicht. Daaronder is de lieflijke Sati afgebeeld. De pop met het roze gezicht is Shiva. Op de rechterzijde van het *pastichetheater* is de bovenste figuur een vrouwelijke demon, de middelste een mannelijke en onderaan is nog eens een afbeelding van Daksha te zien, nu voorzien van een geitenkop.

De schildering van de poppen is gemaakt aan de hand van foto’s van G. Venu in het boek *Een wereld van poppen* (Impressum: Meulenhoff, Amsterdam, 1987) en van foto’s die gemaakt zijn door Elisabeth den Otter en opgenomen in de *Verre vrienden van Jan Klaassen* (Impr.: KIT, Amsterdam, 1995). Het tafereel van het offervuur is geschilderd naar een video-opname van Elisabeth. Verdere bron van informatie: *Puppetry and lesser known dance traditions of Kerala* (G. Venu. Impr.: Natana Kairali, India, 1990).

□ 32. *Dupák*

Een *dupák* (spreek uit: *doepak*) is een *stang-* en *trucpop*. De pop maakt sprongen waarbij zijn lijf afwisselend lang en kort wordt. Het nummer met de *dupák* wordt in het *Slowaakse* en *Tsjechische* volkspoppentheater met *marionetten* en stangpoppen altijd als toegift opgevoerd.

Uitrekken en inkrimpen

De truc met het veranderende lijf van de *dupák* lijkt op het uitrekken en weer inkrimpen van de hals van de *Dood van Pierlala* in de poppenkast. *Pierlala* is een *stokpop* die van onderaf wordt bewogen; de *dupák* van bovenaf. Terwijl het uitrekken van *Pierlala*'s hals heel langzaam en onder doodse stilte geschiedt, gaat het strekken en inkrimpen van de *dupák* razendsnel en met veel rumoer.

Op en neer

Dupák betekent 'stamper'. De houten voeten van de pop zijn met lood verzwaard. Het lijf is van stof. De stang waaraan de *dupák* hangt, gaat door de kop en het lijf heen en zit vast aan de houten heup. Het gat in de kop is iets wijder dan de dikte van de stang, waardoor de kop soepel op en neer gaat. Aan weerszijden van de kop van de *dupák* is een touw vastgemaakt. De touwtjes gaan omhoog en zijn bevestigd aan een *speelhoutje*. Door dit houtje op en neer te bewegen, rekt en krimpt het lappenlijf. De pop gaat als het ware door de knieën en veert weer op. Behalve springen kan de *dupák* ook om zijn as draaien; daarbij zwieren zijn armen in het rond.

In het Tsjechische, Slowaakse en Hongaarse poppenspel heet de *dupák* *Paprika Jancsi* (Jantje Paprika).

□ *Doepak*

Het pastichetheater toont een collage van *Doepak*, onze *Poppenspe(e)lmuseumkruimelkrant* en *-krabbel*, een educatieve uitgave voor jong en oud. *Doepak* geeft achtergrondinformatie over het (volks)poppentheater, het museum, de thema-exposities, onze activiteiten en publicaties, en nodigt uit tot het bekijken van de museumwebsites.

De naam *Doepak* – de fonetische weergave van het woord *dupák* – verwijst naar de werkwoordsvormen 'doen' en 'pakken'. In de kruimelkranten en *-krabbels* wordt je met de woorden 'doe' en 'pak' uitgenodigd tot zelfwerkzaamheid. De heen en weer bewegende en op en neer springende *dupák*figuur in het theatertje suggereert deze activiteit.

De *dupák*illustratie is gemaakt door *Hetty Paërl*. De *dupák*figuur is in opdracht van het Poppenspe(e)lmuseum gemaakt door de beroemde Slowaakse poppenspeler *Anton Anderle* (1944-2008). De pop stelt een oud-Hollandse *Jan Klaassen-figuur* voor. Afbeeldingen van deze Nederlandse *dupák* worden nu gebruikt als beeldmerk voor *Doepak*.

De *Doepak*kruimelkranten en *-krabbels* worden samengesteld door *Otto van der Mieden*. Ze zijn als pdf beschikbaar op de website www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl.

□ 33. De clown met de brede oren

De *Breitohrclown* (Clown met de brede oren) is een van de ongeveer vijftig poppen die gemaakt zijn door *Paul Klee*. Deze Duits-Zwitserse beeldend kunstenaar (1879-1940) hoorde tot de grote vernieuwers uit het begin van de twintigste eeuw. Van 1920-1931 was hij docent aan het *Bauhaus* in Weimar, de vooruitstrevende hogeschool voor architectuur en toegepaste kunsten.

De poppenfiguren van Paul Klee waren in eerste instantie niet als kunstwerken bedoeld, maar als speelgoed voor zijn zoontje Felix, die in 1907 in München werd geboren. Als Paul boodschappen moest doen, zette hij Felix soms af bij een *Kasperltheater* (Kasperl is de Duitse *Jan Klaassen*). Het kind genoot van de voorstelling en wilde dolgraag zelf *poppenkast* spelen. Thuis bedelde hij om poppen. Op zijn negende verjaardag ging zijn wens in vervulling en kreeg hij een set *handpoppen* die Paul zelf voor hem gemaakt had. Het waren traditionele poppenkastfiguren: uiteraard *Kasperl*, zijn vrouw *Gretl* (Katrijn), *Sepperl* (vriend van Kasperl), de *Stiefgrossmutter* (stiefgrootmoeder), de *Polizist* (agent), de *Bandit* (boef), de *Teufel* (duivel), de *Krokodil* en *Frau und Herr Tod* (mevrouw en de heer Dood). Daarna vroeg Felix steeds weer of Paul nieuwe poppen erbij maakte. Dat werden (fantasie)figuren zoals: de *Weisshaariger Eskimo* (de Witharige Eskimo), de *Zündholzschachtelgeist* (de Luciferdoosjesgeest), de *Handschuhberinger Teufel* (de Handschoenberingde duivel), het *Elektrischer Spuk* (het Elektrische spook), de *Barbier von Bagdad* en een *karikatuur* van *Paul Klee* zelf. Ze ontstonden tussen 1916 en 1925. Van de ongeveer vijftig poppen zijn er dertig bewaard gebleven, deze zijn gerestaureerd.

□ Poppen van gips en gebruiksvoorwerpen

De koppen zijn veelal gemaakt van papier-maché en gips en in model gebracht met lapjesgaas, dat na droging van het gips werd verwijderd en dan een weefstructuur op het oppervlak achterliet. Röntgenfoto's hebben aan het licht gebracht dat enkele poppenkoppen een hard voorwerp als kern hebben: in de Clown met de brede oren bijvoorbeeld zit een garenklosje. Ook in de buitenvorm van de koppen zijn soms gebruiksvoorwerpen en materialen verwerkt, zoals hout, deksels van doosjes, blik, botten en noten.

De Luciferdoosjesgeest is samengesteld uit drie luciferdoosjes. Er zitten enkele lucifers in. Bij het schudden van de kop gaan deze rammelen. Bij de Handschoenberingde duivel is de kop bekleed met een zwarte en witte leren handschoen. Twee vingers daarvan vormen de horens, een vinger vormt als het ware de afhangende punt van de duivelsmuts. Aan de witte neus hangt een koperen (gordijn)ring. De Witharige Eskimo heeft een hoefijzer als kin. De kop van het Elektrische spook is een open contactdoos. Het opstaande haar van de Barbier van Bagdad bestaat uit de restanten van een borstel. Al die voorwerpen werden dus niet verhuld. Het verwerken van gebruiksvoorwerpen in een schilderij of beeld was in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw een nieuw fenomeen in de moderne kunst. Bekend is bijvoorbeeld de *stierenkop* die *Picasso* samenstelde uit een fietszadel en een stuur.

□ Vormgeving van de poppenkoppen

Paul Klee bracht op de poppenkoppen verschillende lagen verf aan, waarbij de onderste kleur doorschemert door de bovenste. Meestal gebruikte hij rood als grondlaag, met daaroverheen wit, en vervolgens penseelde hij de gelaatstreken. De Clown met de brede oren heeft een strakke, geometrische beschildering in de kleuren zwart, wit en rood.

Zwart zijn de ronde ogen, de grote cirkel op het voorhoofd en de ruitvormige mond. Aan de achterkant van de kop schemert door het oppervlak van witte verf een onderlaag van repen bedrukt krantenpapier. Collages van stukken krant of bedrukt pakpapier op schilderijen werden door meer avant-gardekunstenaars toegepast.

□ **Bauhaus en de Stijlbeweging**

De kop van de Clown met de brede oren heeft een bijna platte voor- en achterkant. Ze zijn met elkaar verbonden door een brede, gebogen kartonnen band, die boven de oren rood is geschilderd. Het gezicht springt ter hoogte van de mond rechthoekig in. Het voorhoofd is een halve cirkelvorm. Daaronder twee gestileerde wenkbrauwen. De oren hebben niets met de werkelijkheid gemeen – het zijn zwarte uitsteeksels, waarop een witte stippellijn geschilderd is. Paul Klee maakte deze pop in de tijd dat hij bij het Bauhaus werkte.

De Bauhauskunstenaars gingen uit van *primaire kleuren en geometrische vormen*. De invloed van de kunstenaars van de Nederlandse *Stijlbeweging*, die door Theo van Doesburg in Weimar was gebracht, deed zich ook gelden. Bij het Bauhaus werd veel aan theater gedaan en daarbij werden geometrie en primaire kleuren ook als uitgangspunt genomen.

Kluchtig figuur in de poppenkast

In de Clown met de brede oren kun je ook allerlei kenmerken van de *grappenmakers* uit de *volkspoppenkast* terugvinden: de dwarsgestreepte banen stof in het kostuum; de felrode, naar een hartvorm neigende moppen verf op de wangen; de gebogen neus, de kale schedel – dat alles behoort bij de figuur van de dwaas. De ruitvormige mond verwijst naar *Harlekijn*. Het ronde bovenste deel van de kop, samen met de uitsteeksels die oren voorstellen, roept nog een andere herinnering op: die van de *steek* van de Franse kluchtfiguur *Polichinelle*. Diens hoofddekkel is namelijk een hoed met extreem brede randen, die aan de voor- en achterzijde omhoog zijn geslagen, waardoor een halve cirkel ontstaat met opzij twee puntige uitsteeksels.

□ **Kleertjes van oude lappen**

De kleertjes van de eerste poppen die Klee maakte, werden door een vriendin van de familie gemaakt; daarna naaide Paul ze zelf. Ze zijn expres stuntelig in elkaar gezet: onhandig op de naaimachine of met grote steken met de hand; draden in een andere kleur dan de stof; onafgewerkte rafelige randen en naden die aan de buitenkant zitten. De meeste kostuums zijn uit één stuk stof gemaakt, soms zijn er lapjes opgenaaid. Handen hebben de poppen niet. De mouwen zijn aan de bovenkant rond bijgeknipt en dichtgestikt, de armen staan omhoog.

Als stof gebruikte Klee stukken van afgedragen kleren, waar hij de knopen soms gewoon aan liet zitten. Het geeft de poppen een verweerd karakter, iets wat je ook bij bewaard gebleven handpoppen van de vroegere straatpoppenspelers ziet, die vaak uit armoede hun poppen uit opgebruikt, versleten materiaal moesten maken.

□ **Spel in de deuropening**

Felix gaf zijn voorstellingen in de deuropening tussen de zit- en de slaapkamer in de kleine bovenwoning van zijn ouders in München. Oude lappen en een schilderijlijst dienden als poppenkast. Paul maakte de decors, die helaas niet bewaard zijn gebleven. Volgens Felix Klee (1907-1990), die later over de poppen van zijn vader heeft geschreven, was het eerste decor samengesteld uit prentjes die uit de almanak van 'Der Blaue Reiter' waren gehaald.

□ **Der Blaue Reiter**

Paul Klee had zich in 1912 bij *Der Blaue Reiter* ('De blauwe ruiter') aangesloten. Het was een kunstenaarsvereniging die een vermenging voorstond van de nieuwste kunst, volkskunst en kindertekeningen. Een voorbeeld van de toepassing van de ideeën van Der Blaue Reiter is Klee's *Puppentheater* uit 1923. Deze aquarel is geschilderd in een stijl die aan een kindertekening doet denken. In het midden staat een meisje; links zie je een trap en een gordijn, wat de toegang tot een poppentheater zou kunnen verbeelden; rechts een hoge rechthoek met een (punt)dak, dat een straatpoppenkast zou kunnen voorstellen. Daaronder een hond en links een liggende pop. De vormen zijn ingevuld met kleurige banen; dat geeft tegen de zwarte achtergrond de betovering van het theater weer.

Replica's

De bewaard gebleven poppen die Paul Klee had gemaakt, zijn door de weduwe van Felix Klee aan het in 2005 geopende *Zentrum Paul Klee* in Bern geschonken. In 2007 werden al deze figuren daar in de grote overzichtstentoonstelling 'Überall Theater' geëxposeerd. Er werden ook bouwpakketten uitgegeven voor de vervaardiging van replica's van vijf van de poppen van Klee, te weten: de 'Breitohrclown', de 'Weisshaariger Eskimo', 'Herr und Frau Tod' en de 'Zündholzschachtelgeist'. Het *Poppenspe(e)lmuseum* heeft een aantal bouwpakketten aangekocht en de replica's laten uitvoeren door Hetty Paërl.

□ **Pastichetheater als een totem**

Het eveneens in 2007 door Hetty Paërl gemaakte pastichetheater *Clown met de brede oren* heeft de kop van de Breitohrclown als uitgangspunt. Voorhoofd, oren en neus zijn driedimensionaal; bij de wangen, hals en de armpjes van de pop wordt de ruimtelijkheid gesuggereerd door de beschildering. Door de enorme uitvergroting werkt de figuur als een *totem* (afgodsbeeld).

Bron van deze tekst is onder meer het hoofdstuk *Zwittergeschöpfe - Klees Handpuppen zwischen Kunst und Kasperltheater* van Christine Hopfengart in het boek *Paul Klee, Handpuppen*, uitgever Zentrum Paul Klee, Bern/Hatje Cantz, Ostfildern BRD (2006).

□ Illustratie

De illustratie in dit Poppenspe(e)lmuseumpamflet is afkomstig uit een *Jan Klaassen-kwartetspel* dat in het midden van de twintigste eeuw het licht zag.

Net als de vormgevers van de Poppenspe(e)lpastichetheatertjes heeft de onbekende kunstenaar van het kwartetspel zich laten inspireren door werk van anderen, te weten: houtsnedes van de hand van *Carl Reinhardt* (1818-1877). Deze afbeeldingen zijn gebruikt voor centsprenten en boekjes uit de negentiende eeuw, zoals *Das wahrhaftige Kasperltheater*, *Das Kasperlbuch* en voor de Nederlandse uitgaven van Reinhardts *De poppenkast*.

Op de tien kwartetten zijn de volgende karakteristieken afgebeeld: hond, kist, overste, strop, palet, kroon, kroes, kurkentrekker, doos, sultan en burgemeester. In het spel treden verder op: de beul, de politie-agent, Jan Klaassen, een heer, een prinses, een draak, de duivel, een krokodil en mevrouw Jan Klaassen (Katrijn).

Op de illustratie hiernaast is een fragment van een van de kaarten te zien. De heer – de opponent van de afgebeelde Jan Klaassen met een palet in zijn hand – ontbreekt.

Elke kwartetkaart bevat een tweeregelig rijmpje.

De rijmregels bij deze kaart zijn:

“Heer: Wilt U mijn portret wel teekenen?”

“Jan Klaassen: Dat ’s best, U kunt er vast op rekenen.”

□ Poppenspe(e)lmuseumwinkel

Wilt u meer te weten komen over het volkspopentheater? Raadpleeg dan ook eens de ruim zeventuizend boektitels omvattende *Poppenspe(e)lmuseumbibliotheek* of het *poppentheater-abc* op onze websites, www.poppenspelmuseum.nl en www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl.

In de *museumwinkel* zijn documentatie en diverse briefkaarten en posters over de genoemde onderwerpen verkrijgbaar.

□ Colofon

Titel	Poppenspe(e)lmuseumpamflet nr. 53 'Poppenspe(e)lpastiche, een nabootsing'
Teksten en ontwerp Poppenspe(e)lpastichetheatertjes	Hetty Paërl © Otto van der Mieden ©
Concept, redactie en vormgeving	Otto van der Mieden © (2010) Valentijn en Otto van der Mieden
Productie	Poppenspe(e)lmuseum, Vorchten
Uitgever	Poppenspe(e)lmuseum © (2005/2010)
Copyright	Kerkweg 38, 8193 KL Vorchten NL
Adres	Telefoon +31(0)578 - 56 02 39
Telefoon	Fax +31(0)578 - 56 06 21
Fax	Info +31(0)578 - 63 13 29
Info	E-mail info@poppenspelmuseum.nl
E-mail	Website www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl
Website	Trefwoorden Personage, Poppenspelgeschiedenis, Poppenspelsoorten, Poppenspelstroming, Theatervormgeving, Theaterberoep, Theatertechniek
Trefwoorden	

© Alle rechten voorbehouden. Niets van deze informatie mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Poppenspe(e)lmuseum.

© *All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the publisher.*

Sponsoring

Het project Poppenspe(e)lpastiche is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het VSBfonds, het Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland, Stichting Steunfonds Madurodam, De Gijsselaar-Hintzenfonds en Vrienden van het Poppenspe(e)lmuseum.

□ Afbeelding: kaart nr. 13 uit 'Jan Klaasenspel' (met één s!). Kwartetspel, Nederland (1930-1940).
Bijlagen I, II, III en IV: afbeeldingen Poppenspe(e)lpastichetheatertjes. Redactie/tekst: OvdM ©/HP © (2010).

Poppenspe(e)lmuseum ©

*Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL Tel.: +31(0)578 - 63 13 29 Fax: +31(0)578 - 56 06 21
www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2
www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info
www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl*